

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА
БЕЗПЕКИ

Кафедра загальної та соціальної психології

**МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ
У ЧАСІ ДОРΟΣЛІШАННЯ**

кваліфікаційна робота

здобувачки другого (магістерського) рівня
вищої освіти

спеціальності 053 Психологія

Анжела МАРАНДЕЛ

Науковий керівник

професор кафедри загальної та соціальної
психології, кандидат психологічних наук,
доцент

Олена ВАВРИНІВ

Рецензент

кандидат психологічних наук, доцент

Роман ЯРЕМКО

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

_____ 2026 р., протокол № _____

завідувач кафедри загальної та соціальної психології

доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів 2026

АНОТАЦІЯ

Марандел А. Мотиваційна сфера особистості у часі дорослішання

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню мотиваційної сфери особистості на трьох вікових етапах: підлітковому (12-14 років), юнацькому (15-19 років) та дорослому (20+ років). Мета роботи — здійснити теоретичний та емпіричний аналіз особливостей вікової динаміки мотиваційної сфери особистості у часі дорослішання. Предмет дослідження: динаміка, особливості та структурні компоненти мотиваційної сфери особистості на зазначених вікових етапах. В емпіричному дослідженні використано комплекс психодіагностичних методик: опитувальник «Портрет цінностей» PVQ-40 (Ш. Шварц, адаптація І. Семків), тест-опитувальник мотивації досягнення (модифікація А. Мехрабіана), методичку «Мотиваційні впливи на вибір діяльності» (Д. Барбуто та Р. Сколл) та шкалу задоволеності базових психологічних потреб BPNS (Е. Десі та Р. Райан в адаптації В. Олефіра та В. Боснюка). Вибірку склали 63 особи — підлітки (12-14 р., n=21), юнаки (15-19 р., n=22) та дорослі (20+ р., n=20). Отримані результати засвідчили виражену вікову специфіку мотиваційної сфери: у підлітків домінують мотиви самоствердження та пізнавальної активності; у юнаків — мотиви професійного самовизначення та матеріальної незалежності; у зрілому віці провідними стають мотиви самореалізації та досягнення.

Ключові слова: *мотиваційна сфера, мотивація, мотиви, вікова динаміка, підлітковий вік, юнацький вік, зрілість, дорослішання, самореалізація, цінності, психодіагностика.*

Marandel A. Motivational Sphere of Personality in the Course of Growing Up

The qualification thesis examines the motivational sphere of personality across three age groups: adolescents (12-14 years), youth (15-19 years), and adults (20+ years). The aim of the study is to conduct a theoretical and empirical analysis of the features and

age-related dynamics of the motivational sphere in the course of growing up. The subject of the research encompasses the dynamics, characteristics, and structural components of the motivational sphere at each of the specified age stages. The empirical study employed a battery of psychodiagnostic instruments: the Portrait Values Questionnaire PVQ-40 (S. Schwartz, adapted by I. Semkiv), the Achievement Motivation Questionnaire (modified by A. Mehrabian), the Motivational Sources Inventory (D. Barbuto and R. Scholl), and the Basic Psychological Needs Satisfaction Scale BPNS (E. Deci and R. Ryan, adapted by V. Olefir and V. Bosniuk). The sample comprised 63 participants: adolescents (12-14 years, n=21), youth (15-19 years, n=22), and adults (20+ years, n=20). The findings revealed pronounced age-specific patterns: adolescents are dominated by motives of self-assertion and cognitive curiosity; young adults prioritize professional self-determination and material independence; mature adults are primarily driven by self-realization and achievement motives.

Key words: *motivational sphere, motivation, motives, age-related dynamics, adolescence, youth, maturity, growing up, self-realization, values, psychodiagnostics.*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ У ЧАСІ ДОРΟΣЛІШАННЯ	
1.1. Теоретико-методологічний аналіз поняття мотивації та структури мотиваційної сфери особистості.....	9
1.2. Вікові особливості розвитку мотиваційної сфери особистості у процесі дорослішання.....	17
1.3. Психологічні механізми трансформації мотиваційної сфери особистості у часі дорослішання.....	30
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ У ЧАСІ ДОРΟΣЛІШАННЯ	
2.1. Обґрунтування та характеристика психодіагностичних методик дослідження.....	43
2.2. Характеристика вибірки та етапи проведення дослідження.....	45
2.3. Процедура збору емпіричних даних та методи їх статистичної обробки....	47
Висновки до розділу 2.....	48
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ПРИКЛАДНИЙ ВИМІР	
3.1. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження мотиваційної сфери у різних вікових групах.....	50
3.2. Порівняльний аналіз вікової динаміки мотиваційної сфери особистості.....	59
3.3. Прикладні аспекти розвитку мотиваційної сфери у часі дорослішання.....	65
Висновки до розділу 3.....	68
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема мотиваційної сфери особистості залишається однією з центральних у сучасній психологічній науці, позаяк розуміння рушійних сил людської поведінки є визначальним для розкриття механізмів особистісного розвитку та становлення особистості. Вагомого значення питання мотивації набуває в контексті дослідження динаміки мотиваційних процесів протягом життєвого шляху особистості, що дозволяє простежити закономірності її розвитку від підліткового до дорослого віку, а також виявити специфіку взаємозв'язку між віковими змінами та провідними мотивами, потребами й ціннісними орієнтаціями.

Мотиваційна сфера особистості є однією з фундаментальних тем у психології, зокрема окремі періоди дорослішання (підлітковий вік, юність, дорослість) активно досліджувалися вченими — А. Маслоу, Е. Еріксоном, К. Левіним, Е. Десі та Р. Раяном, М. Чиксентмігаї, Ж. Піаже, І. Бехом, С. Максименком, В. Моргуном, О. Скрипченко, В. Рибалкою, В. Семиченко та ін. Попри значний масив наукових розвідок, питання комплексного компаративного емпіричного дослідження, яке охоплювало б три критичні вікові групи (підлітки, юнаки, дорослі) та дозволяло б простежити діахронічні зміни мотиваційної сфери в єдиному аспекті, залишається недостатньо представленим. Зокрема, потребують глибшого осмислення механізми перебудови ієрархії мотивів, умови їх становлення та функціональна роль у процесах саморегуляції поведінки в перехідні періоди онтогенезу.

Порівняльний аналіз мотиваційної сфери в трьох ключових вікових групах дозволить систематизувати та поглибити уявлення про вікову динаміку мотивації, уточнити психологічні механізми становлення зрілої мотиваційної системи, що є важливим внеском у вікову та диференціальну психологію. Вивчення мотивації є ключовим для розуміння поведінки людини, формування

життєвих цілей, самореалізації та адаптації особистості в сучасному, швидкозмінному суспільстві, що зумовлює особливу актуальність обраної теми.

Мета дослідження: здійснити теоретичний та емпіричний аналіз особливостей мотиваційної сфери особистості та дослідити її вікову динаміку на етапах підліткового, юнацького та дорослого періодів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний огляд специфіки та провідних мотивів особистості на етапах підліткового віку, юності та зрілості.
2. Підібрати та обґрунтувати комплекс психодіагностичних методик для емпіричного дослідження мотиваційної сфери у трьох вікових групах.
3. Провести емпіричне дослідження мотиваційної сфери у вибірці підлітків, юнаків та зрілих осіб.
4. Виявити та порівняти домінуючі мотиви, потреби та ціннісні орієнтації у досліджуваних вікових групах.
5. Сформулювати висновки щодо вікової динаміки мотиваційної сфери особистості та визначити прикладні підходи до її підтримки.

Об'єкт дослідження: мотиваційна сфера особистості.

Предмет дослідження: динаміка, особливості та структурні компоненти мотиваційної сфери особистості на етапах підліткового, юнацького та дорослого віку.

Гіпотеза дослідження. Мотиваційна сфера особистості має значну вікову специфіку. Передбачається, що в процесі дорослішання відбувається трансформація провідних мотивів: у підлітковому віці домінують мотиви, пов'язані з прийняттям групою, самоствердженням та пізнавальною активністю; у юнацькому віці провідними стають мотиви, пов'язані з професійним та особистісним самовизначенням, формуванням світогляду та особистісним спілкуванням; у дорослому віці перевагу набувають мотиви досягнення,

самореалізації у професійній діяльності, соціальної відповідальності та сімейних цінностей. Крім того, передбачається, що рівень усвідомленості та стійкості мотиваційної структури зростає від підліткового віку до зрілості.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використовувався комплекс методів: теоретичні — аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури з проблеми дослідження; емпіричні — тест-опитувальник для вимірювання мотивації досягнення (модифікація А. Мехрабіана), опитувальник «Портрет цінностей» PVQ-40 (Ш. Шварц, адаптація І. Семків), методика «Мотиваційні впливи на вибір професійної діяльності» (Д. Барбуто та Р. Сколл, переклад О. Сидоренко), шкала задоволеності базових психологічних потреб VPNS (Е. Десі та Р. Раян, українська адаптація В. Олефіра та В. Боснюка, 2024); методи математичної статистики — для кількісної обробки та порівняльного аналізу отриманих даних.

Вибірка дослідження. Дослідження проводилось на вибірці з 63 осіб, що включала три вікові групи: підлітки (12-14 років, $n=21$), юнаки (15-19 років, $n=22$) та дорослі (20+ років, $n=20$), які мають стійку професійну та соціальну позицію. Такий обсяг вибірки відповідає вимогам для застосування непараметричних критеріїв (Краскела-Волліса, Манна-Уїтні): за рекомендаціями Дж. Філда (Field, 2013), мінімально необхідна кількість спостережень у кожній групі для цих методів становить 15-20 осіб, що і забезпечується у даному дослідженні [37].

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше здійснено комплексне порівняльне дослідження мотиваційної сфери особистості на трьох вікових етапах (підлітковому, юнацькому та дорослому) із застосуванням чотирьох взаємодоповнювальних методик (PVQ-40 Ш. Шварца, VPNS Е. Десі та Р. Раяна, Барбуто-Сколл, тест мотивації досягнення А. Мехрабіана). Виявлено та описано специфічні мотиваційні профілі для кожної вікової групи, встановлено

закономірності якісної трансформації мотиваційної сфери від підліткового до дорослого віку.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути застосовані в освітньому процесі для розробки ефективних програм профорієнтації, психологічного супроводу та підвищення навчальної мотивації підлітків і юнаків; у психологічному консультуванні — для надання допомоги особистостям у кризових ситуаціях та при проблемах самовизначення, а також у роботі з питаннями професійного та особистісного розвитку у зрілому віці; в управлінні персоналом — для оптимізації систем стимулювання та підвищення ефективності зрілих працівників.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 89 сторінок, з яких 63 сторінки основного тексту.

Список використаних джерел налічує 47 найменування, з яких 20 — іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ У ЧАСІ ДОРΟΣЛІШАННЯ

1.1. Теоретико-методологічний аналіз поняття мотивації та структури мотиваційної сфери особистості

Поняття мотивації та мотиваційної сфери особистості тісно пов'язані між собою, однак у психологічній науці вони чітко розмежовуються та мають різні дефініції. Оскільки мотиваційна сфера особистості є набагато ширшою категорією порівняно з мотивацією, яка становить один із структурних компонентів мотиваційної сфери. Як зазначає Ф. Подшивайлов, базовими поняттями, що розкривають сутність мотиваційної сфери є нужда, потреба, бажання, когнітивний контроль (воля, вольові зусилля), намір, мотивація та мотиви (диспозиції) [21, с. 4].

У науковий обіг термін «мотивація» вперше ввів А. Шопенгауер у статті «Чотири принципи достатньої причини» [43]. Де мотивація постає процесом спонукання людини до будь-якої діяльності для забезпечення необхідних потреб. На сучасному етапі у психологічній науці терміном «мотивація» позначають як мінімум два психічні явища:

- 1) сукупність стимулів, що викликають активність індивіда і визначальну її активність, тобто систему чинників, детермінуючих поведінку;
- 2) процес утворення, формування мотивів, характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні [14, с. 12].

Г. Костюк розглядав мотиваційну сферу в контексті цілісного розвитку особистості. Вчений підкреслював, що мотиви не існують ізольовано, а утворюють складну динамічну систему, яка розвивається протягом всього життя людини [16, с. 156]. Тому мотивація постає сукупністю спонукальних факторів, які стимулюють активність організму та визначають його спрямованість. Це

складний психологічний процес, що полягає в усвідомленні особистістю суб'єктивної та об'єктивної сторін потреби та дії, спрямованої на її задоволення.

Як зазначав К. Левін, автор теорії поля, «мотивація виникає з напруги між актуальним та бажаним станом». Напруга змушує нас діяти, щоб привести реальний стан до бажаного або, щоб досягти мети і реалізувати свою потребу. У своїй теорії поля вчений розглядав мотивацію як продукт взаємодії особистості із психологічним полем, де кожен об'єкт наділений певною валентністю — позитивною або негативною, що визначає силу його притягання чи відштовхування. К. Левін розрізняв два типи потреб — біологічні та соціальні (квазіпотреби), розуміючи останні як тимчасові напруження у психологічному полі, що виникають у конкретних ситуаціях та зникають після їх розв'язання [36, с. 178]. Тому мотивація стає своєрідним когнітивно-поведінковим з'єднанням, яке перетворює внутрішній стан дефіциту на спрямовану активність для забезпечення цієї нестачі.

Традиційно сучасна наукова класифікація теорій мотивації поділяє їх на дві суттєві категорії — змістові (теорії потреб) і процесуальні (теорії процесів). У цьому розмежуванні представлені різні методологічні підходи до трактування природи мотивації та механізмів її функціонування.

Теорії потреб, тобто змістові теорії мотивації, зосереджені на ідентифікації, систематизації та глибокому аналізі внутрішніх психологічних факторів людської активності. «В їхній основі лежать потреби людини, тобто відчуття нестачі того, без чого людині важко жити, або через те, що вона відчуває певний дискомфорт, а також прагнення людини подолати відповідні негаразди, які можна отримати за умови, якщо людина буде впевнена, що вона зможе досягти бажаного» [26, с. 137].

Змістові теорії намагаються відповісти на фундаментальне питання: «Що саме мотивує людину?», досліджуючи структуру та ієрархію людських потреб,

їхню динаміку та взаємозв'язки. Найпоширенішими змістовними теоріями мотивації є теорія потреб А. Маслоу, теорія набутих потреб Д. МакКлелланда, психодинамічна концепція мотивації З. Фрейда, теорія створення зв'язку та росту К. Альдерфера, теорія двох чинників Ф. Герцберга.

Фундаментальним внеском у теорію мотивації є ієрархічна модель потреб А. Маслоу. Відповідно до його концепції, ієрархія людських потреб охоплює п'ять рівнів: фізіологічні потреби, потребу в безпеці, потреби в любові та приналежності, потреби в повазі та самоповазі, а також потребу в самоактуалізації як найвищий прояв людського прагнення до розвитку [37, с. 43]. Принципово важливим у теорії А. Маслоу є положення про те, що вищі потреби актуалізуються лише після задоволення нижчих, хоча сучасні дослідження показують більш складну динаміку цього процесу.

Натомість теорії процесів зосереджені на вивченні динамічних аспектів мотиваційних явищ та розкритті складних закономірностей формування і здійснення цілісної мотивованої поведінки. Вони ґрунтуються на механізмах функціонування мотивів у взаємодії з іншими психічними процесами та явищами, приміром, сприйняттям та перцептивною обробкою інформації, когнітивними процесами пізнання та мислення, а також з різними формами міжособистісної комунікації та соціальної взаємодії.

Процесуальні теорії визнають існування потреб, але передбачають, що поведінка людей визначається не лише ними. Відповідно до процесуальних теорій поведінка особистості є також функцією сприйняття і очікування, пов'язаних із конкретною ситуацією, і можливих наслідків обраного типу поведінки. До ключових процесуальних теорій мотивації відносять теорію очікувань Віктора Врума, теорію справедливості Дж. Адамса, теорію Л. Портера-Е. Лоулера, теорію постановки цілей Е. Лока [26, с. 151]. Процесуальні теорії прагнуть відповісти на питання: «Як саме відбувається мотивація?» та «Яким

чином мотиваційні процеси реалізуються у конкретній поведінковій активності?»).

Основні терміни мотиваційної структури «потреба», «мотивація» та «мотив», хоча й працюють у невідривній цілісності, проте описують різні аспекти спонукання до активності.

Потреба є внутрішнім станом відчуття нестачі в засобах та умовах існування людини. За діяльнісним підходом, задоволення потреб відбувається через нашу активну взаємодію з оточуючим світом. Оскільки потреба спрямована назовні, тому стимулює наше прагнення до опанування необхідного об'єкта для цілісного функціонування.

Потреби людини можна умовно поділити на три основні категорії, як показано на рис. 1.1:

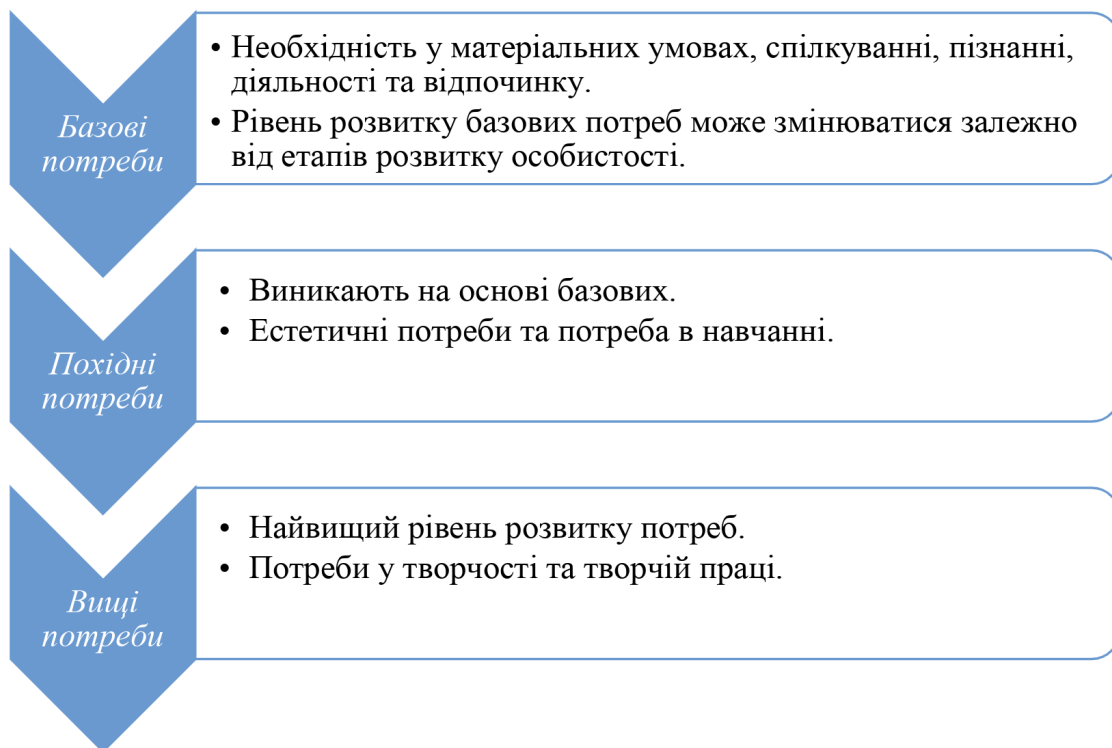

Рис. 1.1. Категорії потреб людини

Ці рівні розвитку потреб пов'язані насамперед з певними етапами розвитку особистості. С. Максименко підкреслює, що розвиток мотиваційної сфери не є лінійним процесом, а характеризується стрибкоподібними переходами та якісними трансформаціями [18, с. 112].

Г. Гекгаузен розробив когнітивну модель мотивації досягнення, де центральними є поняття очікування успіху та страху невдачі [33, с. 234]. Його дослідження показали, що мотиваційна сфера особистості включає не лише компоненти потреби, але й когнітивні оцінки ситуації та власних можливостей.

Теорія самодетермінації Едварда Десі та Річарда Раяна виділяє три основні психологічні потреби: компетентність, приналежність та автономію, задоволення яких є необхідною умовою психологічного благополуччя [30, с. 78]. Цей підхід особливо важливий для розуміння мотиваційних процесів у різні періоди життя, оскільки демонструє універсальність базових потреб при різноманітності способів їх реалізації.

М. Боришевський розглядав мотиваційну сферу в контексті морального розвитку особистості. Він підкреслював, що «формування моральних мотивів є ключовим процесом особистісного зростання, що визначає спрямованість життєдіяльності людини» [3, с. 123]. М. Боришевський особливо наголошував на ролі соціальних факторів у формуванні вищих форм мотивації.

О. Дусавицький розробив концепцію розвивального навчання, де мотивація розглядається як ключовий фактор особистісного зростання. Згідно з його поглядами, «справжня мотивація виникає тоді, коли людина стикається з проблемною ситуацією, що вимагає мобілізації всіх її психічних ресурсів» [9]. Цей підхід дозволяє розуміти мотивацію як динамічний процес, що розвивається у взаємодії з середовищем.

В. Семиченко внесла значний вклад у дослідження мотивації навчальної діяльності. Вона підкреслювала, що «мотиваційна сфера учня характеризується

складною ієрархією мотивів, що включає як зовнішні, так і внутрішні спонукання» [23, с. 156]. Семиченко особливо наголошувала на ролі пізнавальних мотивів у формуванні творчої особистості.

Будь-яка діяльність людини є свідомим процесом, саме тому для її реалізації необхідне усвідомлення потреби. Саме мотив і виступає усвідомленою потребою. Таке міркування пояснюється тим, що саме у потребах міститься джерело психічної активності; потреби володіють і спонукальною силою; будь-яка ціль являє собою задоволення певної потреби [21].

Потреба через складний психологічний процес мотивації перетворюється у мотив поведінки. Мотив — це психічне явище, що спонукає людину до постановки цілей та здійснення дій для їх досягнення. Якщо потреба — це просто нестача чогось, то мотив — це вже обґрунтоване рішення задовольнити або не задовольнити цю потребу в конкретних умовах.

Перед тим, як потреба призведе до дії, людина проходить через процес мотивації, під час якого вона певною мірою усвідомлює суб'єктивні та об'єктивні аспекти потреби та майбутньої дії, спрямованої на її задоволення.

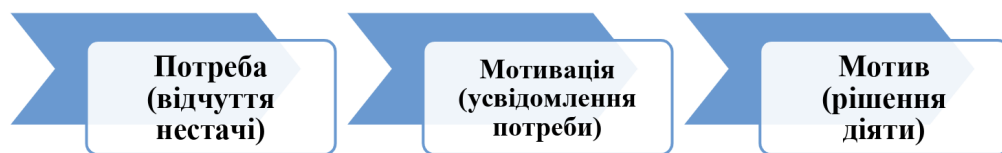

Рис. 1.2 Схема трансформації потреби в мотив

Лише усвідомлена потреба, яка багаторазово пройшла етап мотивації та безпосередньо перейшла в дію, може стати мотивом. Будь-які психічні явища стають мотивами поведінки лише тоді, коли вони перетворюються на потребу в певному середовищі, а їхнє задоволення стає звичкою. Мотив — це суб'єктивне явище, усвідомлення вчинків, які в результаті перетворюються на постановку

мети, що спонукає людину до дії, внаслідок трансформації зовнішнього спонукального чинника (стимулу перетворення його у свідомість індивіда) [26, с. 117].

Важливою характеристикою людської поведінки є феномен полімотивованості діяльності. Будь-яка діяльність є полімотивованою, тобто спонукається не одним, а декількома мотивами. Наприклад, людина може цікавитися однією професією з пізнавальної точки зору, іншою — з матеріальної, а третьою — з позиції престижу. Це зумовлено тим, що дії людини визначаються її ставленням до предметного світу, людей, суспільства та до самої себе. А. Маслоу стверджував, що будь-яка поведінка проявляє тенденцію до детермінованості кількома чи навіть усіма базовими потребами одночасно, а не однією. Залучення якомога більшої кількості потреб (актуалізація більшої кількості спонукальних чинників) підвищує загальний рівень мотивації діяльності.

Існують чотири складові мотиваційної сфери особистості (орієнтаційна, мобілізаційна, актуалізаційна та реалізаційна), які послідовно переходять одна в одну, утворюючи чотирьохтактний цикл. В онтогенезі людини зазначені складові функціонують згідно діалектичних законів розвитку, забезпечуючи циклічний характер мотиваційної сфери особистості, утворюючи чотирьохтактний цикл (*табл. 1.1*) [21, с. 10].

Модель мотиваційної сфери особистості за Ф. Подшивайловим

ОРІЄНТАЦІЙНА	МОБІЛІЗАЦІЙНА	АКТУАЛІЗАЦІЙНА	РЕАЛІЗАЦІЙНА
<p>Базова система вроджених задатків та орієнтирів. Дозволяє людині загально та вибірково сприймати навколишнє середовище.</p>	<p>Система набутого досвіду та розвинених здібностей. Формує індивідуальний характер і стиль діяльності, виступаючи інструментальною базою для дій.</p>	<p>Переведення внутрішнього потенціалу в реальні можливості. Запускає механізми усвідомлення, що стимулюють саморозвиток та навчальну мотивацію.</p>	<p>Система ціннісних орієнтирів та світогляду. Забезпечує цілісність особистості та стійкість її поведінки у вчинках і професійній діяльності.</p>

М. Чиксентмігаї, аналізуючи особливості спонтанної активності людей, розробив теорію потоку. За його дослідженнями, основною ознакою інтринсивної мотивації є відчуття задоволення та радості під час виконання діяльності. Цей стан можна охарактеризувати через ключове поняття «потік», яке відображає глибоке занурення у діяльність, повну віддачу та злиття з її об'єктом. У такому стані людина відчуває задоволення від своєї діяльності, немов втрачаючи свідомість про навколишній світ і своє «Я», повністю занурюючись у процес. Задоволення від здійснюваної діяльності та радість, які виникають внаслідок захоплення цим процесом, а не з огляду на конкретний зовнішній результат, є основою такої активності [15; 31].

Отже, як зауважує Ф. Подшивайлов, мотиваційна сфера особистості — це ядро (центр) простору особистості, в якому перетинаються всі осі координат (особистісні властивості), що визначають характер мотиваційних процесів. Саме

тому потреба визначається як психічне явище нужди особистості в засобах та умовах свого існування, стан нестачі в чомусь, що організм прагне компенсувати, і є рушійною силою розвитку особистості та її активності [21]. Ключова функція мотивації полягає в усвідомленні потреби та спрямуванні активності на її задоволення, вона є процесом переходу потреби в мотив — психічне явище спонукання особистості до постановки мети й діяльності щодо її досягнення, обґрунтування рішення задовольнити потребу.

Особливо важливим для нашого дослідження мотиваційної сфери особистості у часі дорослішання є розуміння того, що мотиваційна сфера не є статичним утворенням, а динамічно розвивається протягом всього життя людини. Даний розвиток характеризується як кількісними змінами (збільшення або зменшення сили мотивів), так і якісними трансформаціями (зміна ієрархії мотивів, поява нових мотиваційних утворень, квазіпотреби та полімотивованість).

Таким чином, мотиваційна сфера особистості забезпечує цілісність, стійкість та стабільність особистості за рахунок регуляції спонукальних сил будь-якої активності людини [21], а концептуальні підходи до вивчення мотиваційної сфери особистості в психологічній науці демонструють еволюцію від простих інстинктивних теорій до складних багаторівневих моделей, що враховують когнітивні, емоційні, соціальні та біологічні аспекти мотиваційних процесів. Цей теоретичний фундамент створює основу для емпіричного дослідження особливостей розвитку мотиваційної сфери особистості в процесі дорослішання.

1.2. Вікові особливості розвитку мотиваційної сфери особистості у процесі дорослішання

О. Скрипченко, досліджуючи мотиваційні особливості різних вікових періодів, зауважила, що «кожен віковий етап характеризується специфічною

констеляцією мотивів, що відображає особливості психічного розвитку людини» [24, с. 234]. Цей підхід є особливо важливим для розуміння динаміки мотиваційної сфери в процесі дорослішання.

Підлітковий та юнацький періоди життя людини характеризуються надзвичайно динамічними за швидкістю фізіологічними та психологічними змінами, а також глобальністю внутрішніх перетворень. Тому у становленні мотиваційної сфери особистості ці вікові проміжки постають визначальними.

Відповідно до основних класичних періодизацій вікового розвитку (Л. Виготський, Д. Ельконін, Е. Еріксон, Ж. Піаже) підлітковий період триває з 10 (11) до 15 років та позначає собою суттєві зрушення молоді особистості в напрямку дорослішання. Цей вік вирізняється бурхливими, але нерівномірними темпами зростання організму та фізіологічними змінами. Три ключові аспекти, які характеризують підлітковий вік — це конфлікт з батьками, порушення настрою та ризикована поведінка [1].

Вступ дитини в ранній підлітковий період окреслюється якісним поштовхом у розвитку її самосвідомості. У підлітка починає формуватися позиція дорослої людини. Навіть якщо ця позиція ще не відповідає об'єктивному статусу в житті, але її поява означає, що підліток суб'єктивно вже ввійшов у нові стосунки з оточуючим світом дорослих, зі світом їхніх цінностей, мотивів поведінки і діяльності. Але разом з тим, досягнувши періоду статевого дозрівання, підліток потрапляє в суперечливе становище: він уже не дитина, але об'єктивно ще не ствердився в культурі дорослих [12].

Крім цього підлітковий вік визначається кризою, яка в психологічному плані передбачає відчуття підлітком дорослості. Водночас відбувається переосмислення, яке передбачає усвідомлення того, що тепер може індивід [22].

Ми часто чуємо фразу, що підліток — це вже не дитина, але ще й не дорослий з притаманною їм повною відповідальністю за власне життя. Оскільки

формально зовнішній уклад життя підлітка не змінюється: він продовжує жити в сім'ї чи усталеній структурі, яка його оточувала у дитинстві, навчається у школі, контактує з однолітками, хоча й шукає нові соціальні групи, до яких можна доєднатись і проявитись. Позаяк підлітковий вік насичений протиріччями, де водночас існує прагнення виділитись та належати до певної когорти схожих між собою людей [1, с. 11].

Але сама соціальна ситуація, тобто особливе поєднання внутрішніх процесів і зовнішніх умов психічного розвитку індивіда, типове для представників кожного вікового періоду, трансформується в свідомості підлітка в зовсім нові ціннісні орієнтації. На цьому етапі вже по-іншому розставляються акценти між сім'єю, однолітками і школою, що зумовлено переходом від дитинства до дорослості. Поступово змінюється мотивація навчання підлітків, загальне ставлення до перебування у школі. Якщо провідним видом діяльності молодших школярів було навчання і вони були психологічно захоплені навчальною діяльністю та бажанням дізнаватися якомога більше нового й цікавого щодня, то підлітків усе більше приваблюють взаємини з однолітками, побудова дружніх стосунків, закоханість, утворення соціальних чи антисоціальних груп і приєднання до них [1, с. 11].

Спілкування з однолітками в підлітковому періоді реалізує такі функції, як зазначено на рис. 1.3.

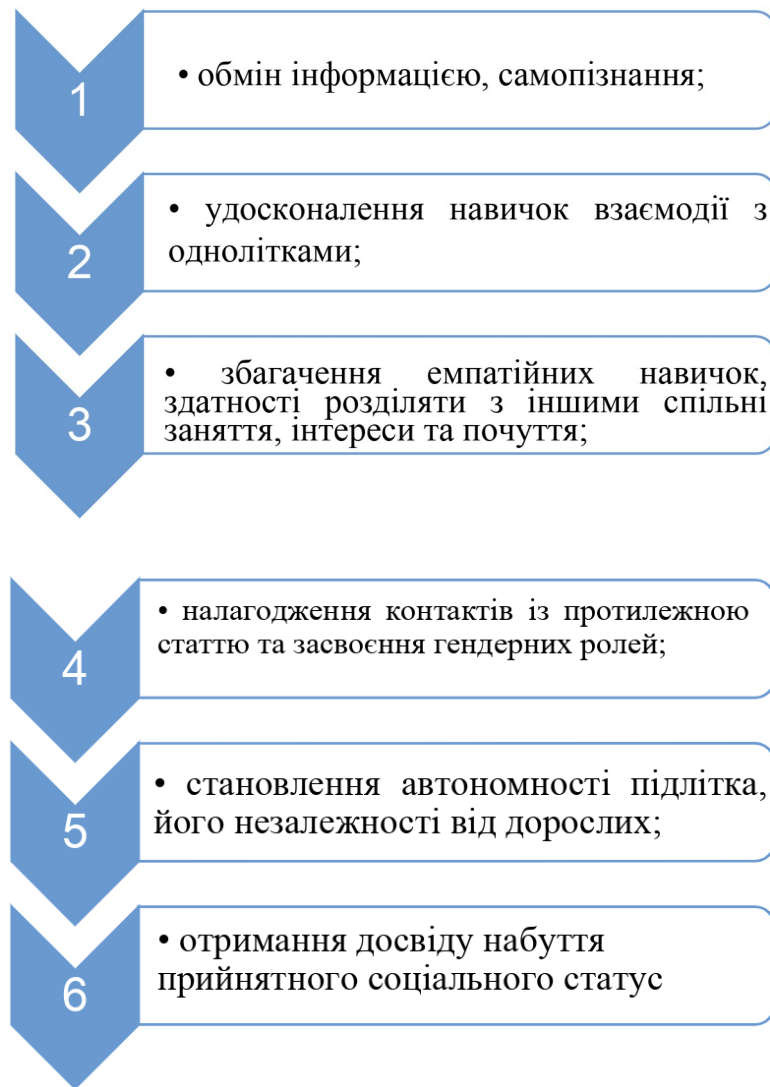

Рис. 1.3. Функції спілкування з однолітками у підлітковому віці

Однак підлітки через відсутність досвіду та навичок вирішувати соціальні проблеми використовують свої недосконалі знання про світ, які можуть бути далекими від реальних умов (життя підлітка залишається присвяченим виконанню переважно шкільних завдань і він практично не включений до суспільної діяльності). Така ситуація провокує підлітка реалізовувати свої дії в уяві. Намагання встановити справедливість і вивести всіх дорослих «на чисту воду» може призводити до відкритої агресії як до самих дорослих, так і до всього світу взагалі. Наприклад, у деяких підлітків це може виражатися в асоціальних

діях. У свою чергу, якщо така поведінка відбувається, часто вона неминуче призводить до переоцінки своїх цілей і цінностей. В уяві підліток вважає себе дорослим та здатним змінювати світ, реально продовжує навчатися у школі, жити за рахунок батьків, спілкуватися з тими ж однолітками [7].

Однією з фізіологічних причин того, чому підлітки такі імпульсивні, є те, що їхня лобова частка ще не повністю розвинулася. Дослідник Джей Гід разом з колегами з Національного інституту психічного здоров'я чітко продемонстрував, що розвиток лобової частки триває упродовж підліткового віку та до 24-26 років. Саме тому в підлітків відбувається не лише гормональна перебудова, а й бракує механізму контролю імпульсів, котрим володіють дорослі [32, с. 476].

Підлітки однозначно сприймають світ інакше, ніж дорослі, і причина цьому проста. У них ще немає потрібного оснащення для обробки комплексної аргументації. Підлітки справді часто приймають рішення, так би мовити, серцем, а не головою. Нам іноді складно знайти спільну мову з підлітком, оскільки їхня лобова частка ще не досягла потрібного рівня розвитку для раціонального мислення. Результат очевидний: вони спершу реагують, а потім думають [8, с. 476].

У підлітковому віці стара система інтересів руйнується, на її місці з'являються нові, але жоден з цих нових інтересів певний період часу не набуває домінуючого положення. Така ситуація ще більше загострює потребу у довірливому для підлітка спілкуванні, особливо з однолітками. У процесі взаємодії зі світом поступово певні інтереси утворюють стійке ядро навколо обраних цінностей та ідеалів. На думку Л. Божович завданням батьків, педагогів та психологів у цей період є допомога підліткові знайти своє місце в цьому хаосі інтересів, потреб та цінностей.

У підлітка здатність до рефлексії стосунків з однолітками та пізнання їх як особистостей дещо випереджає самопізнання. У цей період пізнання іншого

значущого для себе індивіда виступає опорою самопізнання та джерелом формування Я-концепції. Тому надважливим для формування позитивного образу Я та несуперечливої Я-концепції у цей період є взаємодія батьків та вихователів з референтною групою підлітків [7].

У сучасних психологічних дослідженнях підкреслюється, що у підлітків Я-концепція є дуже нестійкою і тільки наближається до цілісності, що пояснює труднощі з оцінюванням інших та складність формування на даному етапі особистої та соціальної відповідальності. Неузгоджена завищена самооцінка та егоцентризм провокує безвідповідальну поведінку, діти із заниженою самооцінкою проявляють пасивну, відсторонену поведінку. Поступово у структурі мотиваційної сфери підлітка самооцінка поведінки набуває більшого значення, ніж оцінка оточення.

Підлітковий вік є продовженням безперервних змін, які почались від народження дитини, але його особливістю є одночасна перебудова всіх складових особистості: фізіологічне, статеве дозрівання, нові соціальні форми взаємодії, нові психічні зміни, нове уявлення про самого себе. Після проходження цього періоду у нормі повинні з'явитися важливі зміни для подальшого розвитку підлітка, що відображено на рис. 1.4.

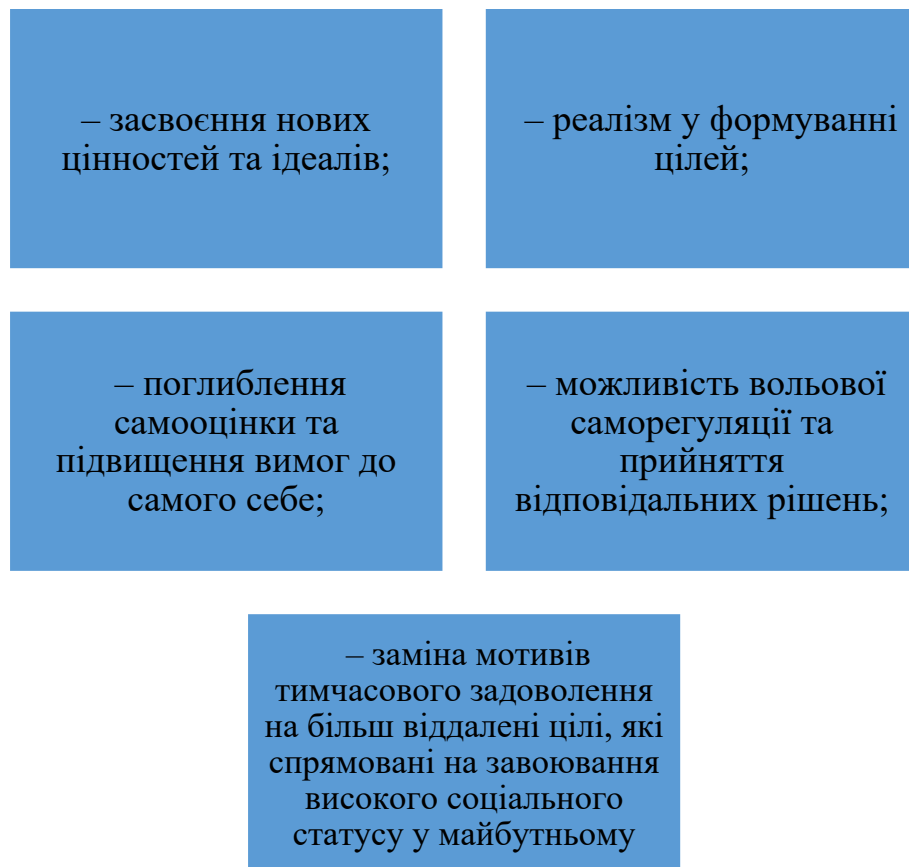

Рис. 1.4. Ключові зміни особистості у підлітковому віці

Таке важке випробування проходять всі підлітки, але на думку Л. Виготського чим яскравіше, енергійніше протікає криза, тим продуктивнішим стає процес формування особистості у майбутньому [7].

Якщо підлітковий вік ґрунтується на реактивних питаннях (реакція на зміни, особливо фізіологічні), то юнацький період переходить до проактивних питань (планування на основі змін, які вже відбулись і продовжують відбуватись). Згідно з теорією психосоціального розвитку Е. Еріксона — підлітковий вік постає перед питанням «Хто я?», яке стає на конфронтації усвідомлення нової особистісної ідентичності та плутанини нових ще не до кінця усвідомлених ролей. Рання дорослість ідентифікується питанням: «Для чого жити?», яке є фундаментальним у виборі та прийнятті власної соціальної ролі — це близькість чи ізоляція [36].

Е. Еріксон розробив теорію психосоціального розвитку, в якій він виділив стадію кризи в цьому віці, яка називається «ідентичність проти рольової розсіяності». Він підкреслював значущість пошуку ідентичності та самовизначення у цьому періоді, а також вплив соціального оточення та конфліктів цінностей на формування особистості [36].

Тому ранній юнацький вік — це вік не менших зрушень, ніж підлітковий, проте вони якісно інші і пов'язані із пошуками відповіді на запитання «яким бути?». Відповідаючи самому собі на питання: «Хто я?», «Який я?», «До чого я прагну?», молода людина формує: самосвідомість; власний світогляд; прагне самоствердити свою самостійність та оригінальність. Роздуми про себе і про своє призначення в житті іноді приводять юнака до пошуку смислу життя [26].

Юнацький вік традиційно вважається періодом інтенсивного розвитку самосвідомості особистості. Цей процес детермінований, з одного боку, внутрішніми закономірностями розвитку, з іншого — об'єктивними

обставинами. Характерна для раннього юнацького віку зовнішня ситуація може виглядати наступним чином, як описано на рис. 1.5:

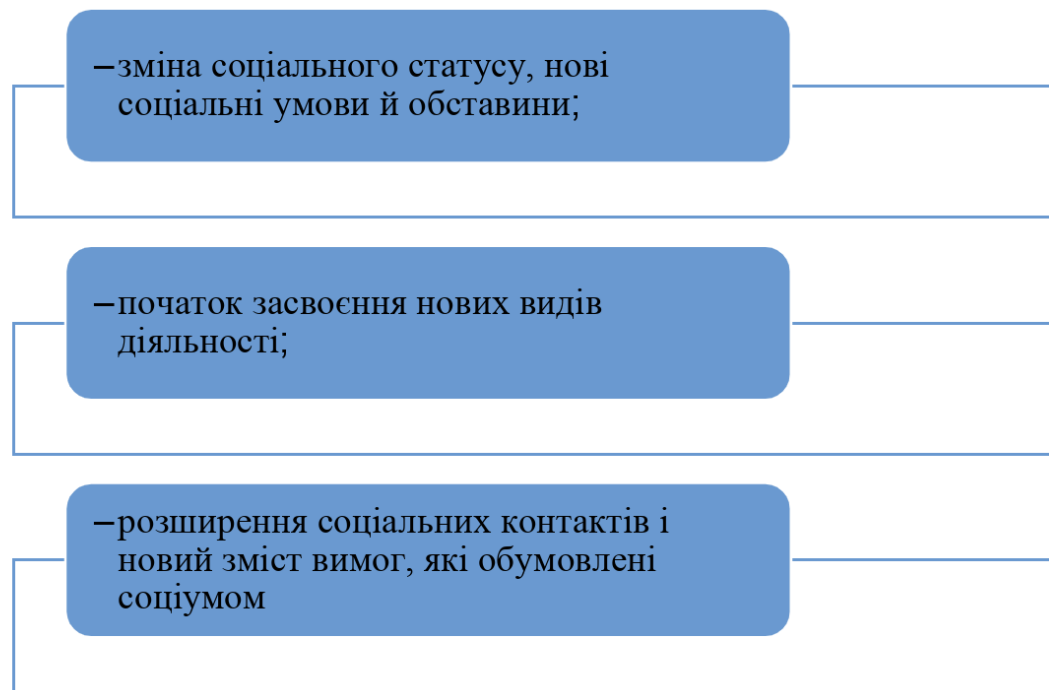

Рис. 1.5. Чинники соціального становлення юнацтва

Саме ці обставини, а також необхідність визначити своє місце у житті, що постає перед особистістю у ранньому юнацькому віці, досліджувалися Р. Бернсом. Він, зокрема, зазначав, що типові для цього віку внутрішні конфлікти й стреси пов'язані передусім з необхідністю руйнування тих емоційних зв'язків, що склались у дитинстві, і з формуванням нових відносин.

За віковою періодизацією юнацький вік поділяють на дві частини: рання юність (14,5-15-17 років) та старший юнацький вік (18-25 років) [26]. Молоді люди можуть відчувати труднощі у визначенні своїх цілей, прагненні до успіху та знаходженні мотивації для реалізації намірів. Кризові ситуації можуть викликати почуття безпорадності та розпачу, що призводить до зниження мотивації та сили волі.

Мотивація до саморозвитку у юнацькому віці, взаємопов'язана з образом майбутнього «Я», виражається співвідношенням розвиваючих та споживчих мотивів, перспективністю головної мети, представленістю цілей самовдосконалення та віддаленого майбутнього у тимчасовій перспективі особистості. При слабкому рівні мотивації до саморозвитку головними є цілі актуального періоду, пов'язані з минулим, або певні за часом досягнення, споживчі мотиви, можлива відсутність цілей віддаленого майбутнього і самовдосконалення у перспективі. Середній рівень характеризується незбалансованістю даних показників. Високий рівень мотивації до саморозвитку в юнацькому віці характеризується наявністю перспективної головної мети, що відноситься до віддаленого майбутнього, історичного майбутнього країни, людства або цілей самовдосконалення, представленістю цілей самовдосконалення у тимчасовій перспективі та виразністю розвиваючих мотивів.

Таким чином, підліток і юнак відкривають для себе свій внутрішній світ, ідентифікують себе в соціумі, обирають життєвий шлях на основі ціннісного і професійного самовизначення. Особливо актуальними в період дорослішання є потреби особистості у самостверженні, самовираженні, самореалізації і саморозвитку [22].

Зрілість є одним з найтриваліших та найбільш продуктивних періодів у житті людини, що характеризується складними трансформаціями мотиваційної сфери особистості. Відповідно до основних класичних періодизацій вікового розвитку (Е. Еріксон, Д. Левінсон, Р. Хевігхерст), період дорослості охоплює віковий діапазон від 18 до 65+ років та позначає собою суттєві зрушення у напрямку особистісної зрілості, соціальної реалізації та переосмислення життєвих цінностей.

Вчені зауважують, що зрілість людини може характеризувати співвідношення її рівня розвитку відповідно з вимогами до адаптації, стану її фізіологічного й психічного здоров'я, функціонування людини в цілому. Тому зрілість людини виступає критерієм і умовою успішної реалізації нею нових ролей і статусів, біологічно та соціально обумовлених функцій [20, с. 79-86].

На наш погляд, кожен віковий період дорослості характеризується специфічними психологічними питаннями до себе та навколишнього світу. Якщо рання дорослість ґрунтується на питаннях самовизначення та встановлення близьких стосунків, то середня дорослість переходить до питань продуктивності та внеску у наступне покоління, а пізня дорослість зосереджується на переосмисленні пройденого життєвого шляху та інтеграції життєвого досвіду.

Рання дорослість є першим періодом повноцінної самостійності та відповідальності. Якісні зміни, що відбуваються в мотиваційній, професійній та емоційній сферах особистості молодої дорослої людини, породжують новий рівень самосвідомості та потреби у самореалізації.

Рання зрілість — це етап входження у дорослість, який характеризується досягненням піку біологічного дозрівання організму, оптимізмом молодих людей, плануванням їхнього особистого та професійного майбутнього, досягненням віку громадянської зрілості, зміною соціальних ролей та часто відокремленням від батьківського дому [41].

Згідно з Е. Еріксоном, стадія близькості проти ізоляції є важливою психологічною віхою, яка відбувається в молодому дорослому віці — приблизно у 18-40 років. Основне питання, яке постає перед особистістю: «Чи будуть мене любити, чи я буду самотнім?» Це питання відображає центральну мотиваційну потребу ранньої дорослості - потребу у встановленні глибоких емоційних зв'язків з іншими людьми [36].

Рання дорослість ідентифікується фундаментальним питанням: «Для чого жити?», яке є визначальним у виборі та прийнятті власної соціальної ролі - це близькість чи ізоляція. Відповідаючи самим собі на питання: «Хто я як дорослий?», «Якою має бути моя робота?», «З ким я створю сім'ю?», «До чого я прагну?», молода людина формує стійку систему мотивів, власний світогляд та прагне самоствердити свою самостійність і оригінальність.

У юності людина досягає соціальної зрілості та особистісного самовизначення. Це дозволяє отримати відчуття тієї очікуваної підлітком дорослості. Розвиток у юності має кризовий характер. Будь-якій кризі передують передкризовий стан. Зазвичай він характеризується ще дитячим ідеалізмом, вірою у власну всемогутність, відчуттям буяння почуттів та енергії. Поступово і непомітно настає втрата інтересу до «вихору спілкування». І тоді з'являється відчуття порожнечі всередині, дивна апатія, небажання щось робити, отримувати інформацію, вчитися. Цей стан у багатьох характеризується розвитком депресивних реакцій. Деякі молоді люди відчувають підвищення тривожності, що супроводжується відчуттям власної невпевненості. З'являються специфічні страхи: втратити себе, стати посередністю, не реалізуватись. Варто зазначити, що головний страх вступу у дорослість — не досягти нової зрілої ідентичності [41].

У період ранньої дорослості (18-23 роки) оволодіння професією та створення сім'ї стають головними життєвими завданнями, домінує прагнення до самовираження та самоствердження [41]. Основними системоутворюючими факторами для системного рівня організації мотиваційної сфери є механізми формування цінностей, життєвих смислів та цілей, а також системна організація професійних мотивів. Дослідники наголошують, що професійна мотивація у ранній дорослості формується на основі системи цінностей, що відповідають індивідуальним соціальним потребам, і є похідною від біологічної потреби у самореалізації [44].

У ранній дорослості певною мірою сформована ієрархія життєвих цілей, однак людина ще не завжди достатньо володіє засобами їх досягнення та ресурсами їх забезпечення. Така ситуація може створювати конфлікти у мотиваційній сфері, що виявляється у кризах професійного та особистісного самовизначення.

Мета-аналітичні дослідження К. Врзуса та Б. Робертса демонструють, що більшість рис особистості мають тенденцію до зростання протягом ранньої дорослості. Зокрема, спостерігається підвищення самовпевненості, сумлінності, емоційної стабільності та доброзичливості, що відбувається найінтенсивніше між 20 і 40 роками [45].

Формування професійної ідентичності та мотивації є одним з центральних здобутків ранньої дорослості. Для молодшої дорослої людини робота стає не лише засобом заробітку, а й джерелом сенсу життя, самореалізації та соціального визнання [47]. Тому зрілість — це розквіт, пік творчих і професійних досягнень. У цей період актуалізується потреба в самореалізації, а потреба в самоствердженні залишається актуальною, але самоствердження відбувається завдяки реалізації їхнього внутрішнього потенціалу (здібностей). Саме у цей період велике значення має ставлення до себе [41].

У віці 40 років для людини характерне зниження вираженості професійної кризи та домінування вікової кризи особистості. На тлі зростання задоволеності професійною діяльністю та зниження показників емоційного виснаження і деперсоналізації, спостерігається зростання конфліктності, низька оцінка підтримки з боку друзів і колег, зниження емоційної стабільності, зростання тривожності, фіксація на невдачах, зниження ініціативності, зростання почуття обов'язку [41].

Після проходження періоду ранньої дорослості у нормі повинні з'явитися важливі психологічні надбання для подальшого розвитку, що відображено на рис. 1.6.

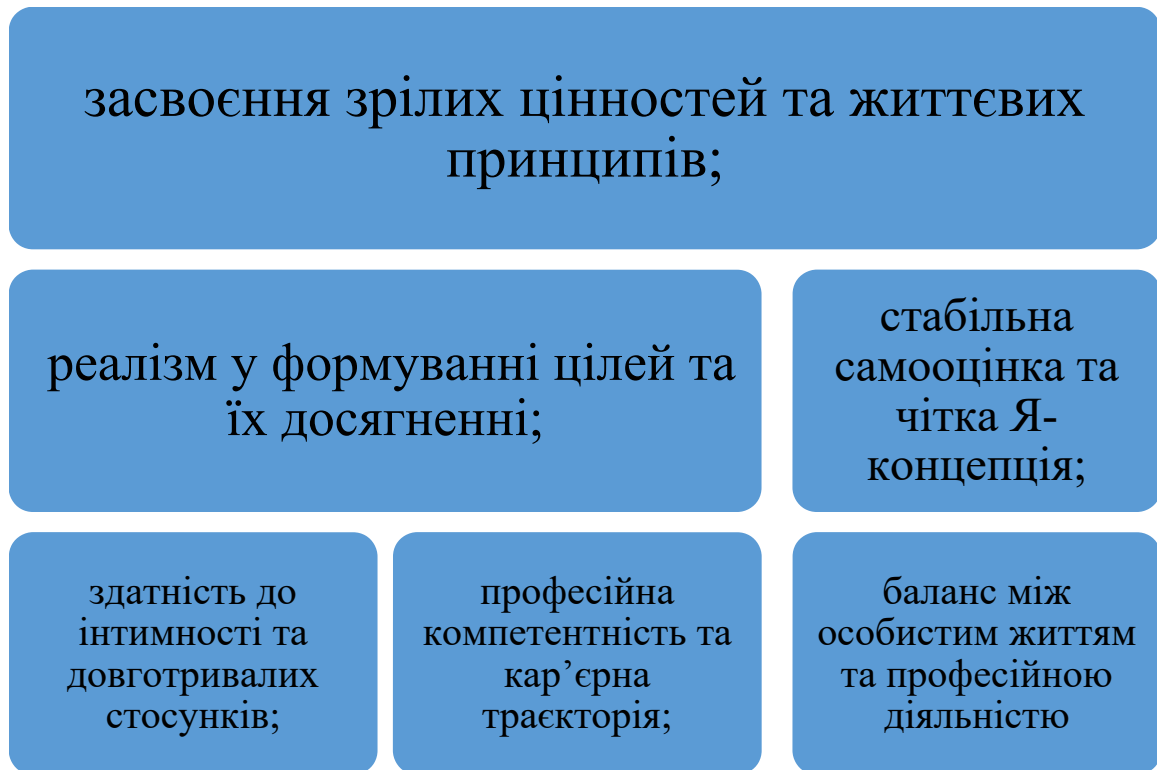

Рис. 1.6. Ключові ознаки особистісної зрілості в період ранньої дорослості

Вікова динаміка мотиваційної сфери у дорослості характеризується закономірними трансформаціями, пов'язаними зі зміною життєвих завдань, соціальних ролей та внутрішніх ресурсів. Розуміння цих закономірностей є необхідним для ефективного психологічного супроводу особистісного та професійного розвитку на всіх етапах дорослості.

Аналіз психологічних характеристик вікових періодів у контексті розвитку мотивації демонструє закономірну послідовність якісних трансформацій мотиваційної сфери особистості. Підлітковий період характеризується найбільш драматичними змінами, пов'язаними з переходом від навчальної діяльності до спілкування з однолітками як провідної, формуванням самосвідомості та власної

системи цінностей на тлі фізіологічної незрілості мозкових структур, відповідальних за контроль імпульсів [8; 34]. Юнацький вік знаменує перехід до проактивного самовизначення через пошук відповідей на питання «Хто я?» та «Яким бути?», що супроводжується актуалізацією потреб у самоствердженні та саморозвитку [25; 33]. Період дорослості демонструє еволюцію мотиваційних пріоритетів від професійного самовизначення та створення близьких стосунків у ранній дорослості до самореалізації та переосмислення життєвого досвіду у зрілості [39; 42; 43].

Таким чином, розвиток мотиваційної сфери є безперервним процесом, де кожен віковий етап створює психологічний фундамент для наступних стадій особистісного зростання, а ключові здобутки кожного періоду закономірно інтегруються у цілісну систему мотивів зрілої особистості.

1.3. Психологічні механізми трансформації мотиваційної сфери особистості в період дорослішання

У процесі самовизначення особистості можна виокремити три основні етапи: самопізнання, самовиховання і власне самовизначення. Всі зазначені етапи, що одночасно є і складовими громадянського самовизначення, ґрунтуються на процесах самосвідомості. Людина по-справжньому стає особистістю, коли у неї вперше виникає поняття «Я». Формування «Я» пов'язане з розвитком свідомості, тобто здатності ідеально відображати навколишню діяльність [6, с. 67].

До підліткового віку розвиток самосвідомості здійснювався стихійно, переважно без залучення самого суб'єкта в процес його формування. Поряд із збереженням стихійної лінії розвитку в цей період з'являється ще одна основна лінія його розвитку, що передбачає активність самого суб'єкта у цьому процесі. Самопізнання підлітків, а потім і юнаків, їхнє ставлення до себе, розвиваючись у

процесі спілкування, в ході різних видів діяльності одночасно формує й більш-менш стійку самооцінку [6, с. 68].

Ідеали, як внутрішні орієнтири підлітка, виступають критерієм оцінки себе і інших. Формування позитивних ідеалів у цьому періоді повинно стати одним з основних завдань виховання. Вимоги дорослих, що розходяться з ідеалом дитини, будуть призводити до кризових явищ, оскільки ідеал є для них основним життєвим мотивом. З подальшим розвитком підліток починає виділяти риси, які він особливо цінує, що слугує містком для відділення ідеалів від конкретних людей та їх вчинків. Поступово відбувається звільнення від зв'язку з конкретною ситуацією і конкретною людиною, узагальнення в більш абстрактний ідеал, який при цьому не втрачає високу емоційну насиченість. До кінця підліткового віку оцінка себе і інших відбувається вже на його основі і стає більш абстрактною [25, с. 198].

Основними системоутворюючими факторами для організації мотиваційної сфери є механізми формування цінностей, ідеалів та смислових зв'язків, а також системна організація механізмів мотивації. Складність формування мотиваційної сфери у підлітковому віці визначається тим, що основою мотивації стають цінності, при цьому сама система ціннісних орієнтацій перебуває на стадії трансформації. У підлітка певною мірою сформована ієрархія життєвих цілей, однак він ще недостатньо володіє засобами їх досягнення та матеріальними ресурсами їх забезпечення. Така ситуація створює непередбачувані конфлікти у мотиваційній сфері, що може виявлятися у непрогнозованій поведінці підлітка [40].

Д. Левінсон у своїй теорії структури життя підкреслював, що молоді дорослі сприймають «мрії» про своє майбутнє як потужну мотивацію для життєвих виборів щодо шлюбу, освіти та кар'єри. Після досягнення цих цілей вони модифікуються відповідно до того, наскільки відповідають очікуванням. Ця

концепція «мрії» виступає системоутворюючим мотиваційним фактором, що надає спрямованості всій життєдіяльності особистості [41].

Протиріччя мотиваційної сфери у ранній дорослості можуть мати багато змінних, зумовлених появою нових потреб, пов'язаних з якісним переходом від юності до зрілості [40]. До основних таких потреб можна віднести наступні, які вказані на рис. 1.7:

намагання подолати у своїй самореалізації межі університету та батьківського оточення;

потреба зрозуміти свій внутрішній світ та прагнення до адекватної самооцінки у нових професійних та сімейних ролях;

потреба відповідати не тільки вимогам тих, хто оточує, а й в першу чергу власним вимогам та стандартам;

потреба самоствердитись та зайняти своє місце у професійному середовищі та суспільстві;

потреба стати самостійним, незалежним та впливати на дійсність;

потреба у стабільності та безпеці через створення власної сім'ї;

потреба знайти свою правду, молоді дорослі відходять від надуманих зразків «батьківського покоління»

потреба активно відстоюють свої права на самостійність у виборі життєвого шляху;

потреба бути і вважатися повноцінним дорослим, здатним приймати відповідальні рішення

Рис. 1.7. Основні потреби особистості у період ранньої дорослості

З віком змінюються зміст і характер мотивів діяльності, почуттів людини, посилюється їхня зумовленість соціальними чинниками. Багато мотивів стають більш стійкими, окремі з них набувають характер провідних протягом всього життя або на певному її етапі [17]. У дорослої людини мотивація проявляється у визначенні цілей, підтриманні уваги під час діяльності, докладанні зусиль й наполегливості у її досягненні. Зовнішні мотиватори — це оцінки, заохочення, покарання, які починають відігравати для дорослого другорядну роль, або взагалі відсутні, а на перше місце висувається внутрішня мотивація діяльності [17].

Доросла людина має подвійну систему мотивації, що виявляється в одночасній вмотивованій адаптації до навколишнього середовища і прагненням зростання або самореалізації [28]. Це створює динамічну напругу, яка визначає характер розвитку особистості на різних етапах дорослості.

Початковий мотив може видозмінитися або ж трансформуватися в інший, який за змістом може продовжувати його, але набуває функціональної незалежності. Це явище, описане Г. Олпортом як функціональна автономія мотивів, пояснює, чому дії, спочатку здійснювані заради зовнішньої мети, можуть перетворитися на самоцінні [28].

Потребово-мотиваційна та вольова сфери сформовані до періоду дорослості, їхній подальший розвиток обумовлений формуванням моральної та ціннісно-сислової сфер. Цінності та смисли виступають як системоутворюючі мотиви, визначають спрямованість особистості [6].

У юнацькому віці мотивація часто походить від батьків, однолітків та інших зовнішніх джерел. У дорослому віці люди зазвичай мають більше внутрішньої мотивації, яка походить від особистих цінностей, інтересів та цілей. Мотивація навчання наближена до мотивації особистісного зростання, оскільки особистісне зростання потенційно передбачає навчання як засіб самовдосконалення та розвитку власного потенціалу. Навчальна діяльність

розглядається як самодетермінований процес, мотивація якого пов'язана насамперед із прагненням саморозвитку й самореалізації особистості [17]. Людина вмотивована навчатися доти, доки відчуває у цьому потребу, усвідомлює особисту мету, досягти якої допоможе навчання [40]. Це підкреслює особливу роль усвідомленості та цілеспрямованості у формуванні мотивації молодих дорослих.

Головна особливість юнацького віку — це усвідомлення власної індивідуальності, неповторності, несхожості на інших. Це означає, що багато в чому в цей період людина започатковує свою долю, свій життєвий шлях. Ще в підлітковому віці з'являється потреба в самовизначенні і самоствердженні, яка інтенсивно розвивається в юнацькому віці. Формується особистісна точка зору, особистісні установки, осмислення раніше здобутих знань, власного досвіду. Потреба юнака у саморозкритті часто перевищує інтерес до пізнання внутрішнього світу інших. Іде інтенсивний процес самовизначення. Юність завжди орієнтована на майбутнє: переоцінка цінностей, розчарування в друзях, батьках, нові ідеали — все це пов'язано з баченням себе у майбутньому, з конструюванням, вибудовуванням свого перспективного «Я», в якому основне місце посідає вибір власного життєвого шляху [6, с. 196].

Мотивація до саморозвитку у юнацькому віці взаємопов'язана з образом майбутнього Я, виражається співвідношенням розвиваючих та споживчих мотивів, перспективністю головної мети, представленістю цілей самовдосконалення та віддаленого майбутнього у тимчасовій перспективі особистості. Високий рівень мотивації до саморозвитку в юнацькому віці характеризується наявністю перспективної головної мети, що відноситься до віддаленого майбутнього, історичного майбутнього країни, людства або цілей самовдосконалення, представленістю цілей самовдосконалення у тимчасовій перспективі та виразністю розвиваючих мотивів.

У міру дорослішання мотивація саморозвитку трансформується: якщо у юності вона часто має абстрактний, ідеалістичний характер, то у дорослості стає більш конкретною, пов'язаною з професійним зростанням, сімейними ролями та особистісною зрілістю.

Для розуміння процесів, які відбуваються у житті дорослих людей, найбільш важливо надати увагу розгляду структури та особливостей мотиваційної сфери, оскільки саме у дорослості відбувається її найбільш повна реалізація та трансформація. Дорослість характеризується не стільки фізіологічними змінами, скільки якісною перебудовою системи мотивів, цінностей та життєвих смислів.

У період ранньої дорослості (20-25 років) домінує прагнення до самовираження та самоствердження. Основними системоутворюючими факторами для системного рівня організації мотиваційної сфери є механізми формування цінностей, життєвих смислів та цілей, а також системна організація професійних мотивів [6]. А далі у зрілої людини актуалізується потреба в самореалізації, однак потреба в самоствердженні залишається актуальною, але самоствердження відбувається завдяки реалізації їхнього внутрішнього потенціалу (здібностей) [6].

Ієрархія цінностей вибудовується із сфери безпосередніх життєво важливих потреб під впливом історичних і культурних особливостей суспільства. Протягом дорослішання сім'я та здоров'я стають головною цінністю для людини. Такі цінності, як хороші друзі та кохання, зникають з цього списку пріоритетних цінностей, хоча не втрачають своєї значущості повністю. Тому у цей період відбувається переорієнтація спрямованості особистості від себе до іншого. Цей перехід є фундаментальною трансформацією мотиваційної сфери, що відображає зростання особистісної зрілості [6].

Дослідження К. Хорні демонструють чітку динаміку цінностей у період переходу від ранньої до середньої дорослості, що відображено на рис. 1.8:

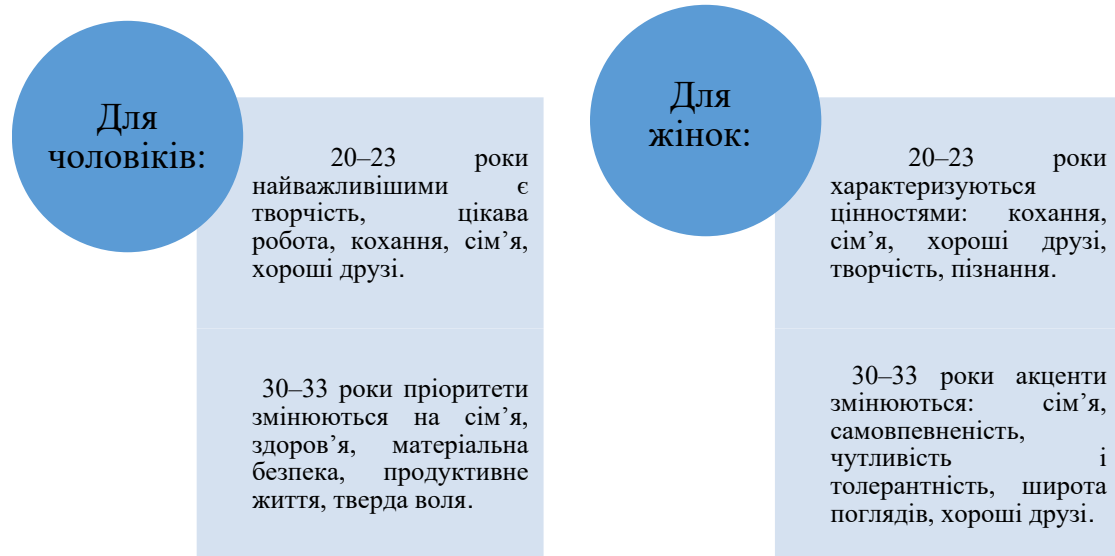

Рис. 1.8. Динаміка цінностей у період переходу від ранньої до середньої дорослості (за К. Хорні)

Ці зміни відображають загальну тенденцію до зростання цінності стабільності, безпеки та відповідальності у міру дорослішання, а також перехід від романтичних та ідеалістичних цінностей до більш прагматичних та зрілих життєвих орієнтирів.

Більшість дослідників, які вивчають мотивацію професійної діяльності, виділяють внутрішні та зовнішні мотиви. Внутрішні фактори включають інтерес до роботи, прагнення підвищити професійну компетентність, трудові досягнення тощо. Зовнішні фактори включають: грошову винагороду, високий статус і можливість просування, комфортні умови праці, компетентність керівництва, підтримку колег [6].

Професійна мотивація у ранній дорослості формується на основі системи цінностей, що відповідають індивідуальним соціальним потребам, і є похідною від біологічної потреби у самореалізації [44]. У міру накопичення професійного досвіду та зростання компетентності, зовнішня мотивація поступово трансформується у внутрішню, а робота стає не лише засобом заробітку, а й джерелом сенсу життя та самореалізації.

У період дорослості для людини характерне зниження вираженості професійної кризи та домінування вікової кризи особистості. На тлі зростання задоволеності професійною діяльністю та зниження показників емоційного виснаження і деперсоналізації, спостерігається зростання конфліктності, низька оцінка підтримки з боку друзів і колег, зниження емоційної стабільності, зростання тривожності, фіксація на невдачах, зниження ініціативності, зростання почуття обов'язку [6].

Ця суперечність між професійним благополуччям та особистісною кризою підкреслює складність мотиваційних процесів у середній дорослості, де людина переосмислює свої життєві досягнення та цілі, що може призводити до значних трансформацій мотиваційної структури.

Якщо у підлітковому віці основою мотивації стають цінності, при цьому сама система ціннісних орієнтацій перебуває на стадії трансформації, то у дорослості ця система стабілізується та ієрархізується. У підлітка певною мірою сформована ієрархія життєвих цілей, однак він ще недостатньо володіє засобами їх досягнення та матеріальними ресурсами їх забезпечення. У дорослості ця диспропорція поступово долається: людина набуває не лише чітких цілей, але й реалістичного розуміння шляхів їх досягнення та необхідних ресурсів [7].

У ранній дорослості певною мірою сформована ієрархія життєвих цілей, однак людина ще не завжди достатньо володіє засобами їх досягнення та ресурсами їх забезпечення. Така ситуація може створювати конфлікти у

мотиваційній сфері, що виявляється у кризах професійного та особистісного самовизначення. У середній дорослості ці конфлікти частково вирішуються через накопичення досвіду, ресурсів та компетентностей, хоча виникають нові виклики, пов'язані з переосмисленням життя та пошуком нових смислів.

Таким чином, динаміка мотиваційної сфери у часі дорослішання характеризується наступними закономірностями, а саме переходом від зовнішньої до внутрішньої мотивації. Якщо у підлітковому та юнацькому періодах діяльність часто мотивується зовнішніми факторами (оцінки, схвалення, матеріальна винагорода), то у дорослості провідною стає внутрішня мотивація, пов'язана з особистісними цінностями та смислами. Також змінюється ієрархія цінностей — від романтичних, ідеалістичних цінностей (кохання, дружба, творчість) до більш прагматичних та відповідальних (сім'я, здоров'я, матеріальна безпека). Трансформується і професійна мотивація — від пошуку себе та експериментування до стабілізації, накопичення експертності у певній сфері діяльності та переходу від зовнішніх винагород до внутрішнього задоволення від роботи. переорієнтація спрямованості особистості: від егоцентричної орієнтації на власні потреби до альтруїстичної орієнтації на інших (сім'ю, наступне покоління, суспільство).

А також, як зазначав Г. Олпорт, реструктуризується функціональна автономія мотивів, тобто дії, спочатку виконувані заради зовнішніх цілей, можуть набувати самостійної цінності та перетворюватися на внутрішні мотиви [28]. З віком мотиви стають більш стійкими, узгодженими між собою, інтегрованими у цілісну систему особистісних цінностей та смислів. Розуміння цих закономірностей є необхідним для ефективного психологічного супроводу особистісного та професійного розвитку на всіх етапах дорослішання, а також для розробки адекватних віковим особливостям програм мотивації у різних сферах життєдіяльності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Мотиваційна сфера особистості є складним, багатокомпонентним утворенням, що включає потреби, мотиви, цілі, цінності та смисли. Потреба розуміється як стан нестачі, нужда в чомусь необхідному для існування та розвитку особистості. Мотивація є процесом трансформації потреби в усвідомлене спонукання до дії. Мотив — це усвідомлена потреба, що виступає безпосереднім регулятором активності людини. Мотиваційна сфера функціонує через чотири послідовні компоненти: орієнтаційний, мобілізаційний, актуалізаційний та реалізаційний, що утворюють цикл мотиваційної активності.

Аналіз наукової літератури виявив еволюцію поглядів на мотивацію від простих інстинктивних теорій до складних багаторівневих моделей. Змістові теорії (А. Маслоу, К. Альдерфер, Д. МакКлелланд) зосереджені на ідентифікації та систематизації потреб як джерела мотивації. Процесуальні теорії (К. Левін, Х. Гекгаузен, Дж. Аткинсон) досліджують динамічні аспекти мотиваційних процесів. Сучасні інтегративні підходи (теорія самодетермінації Е. Десі та Р. Раяна, теорія потоку М. Чиксентмігаї) поєднують когнітивні, емоційні та соціальні аспекти мотивації. Українська психологічна школа (Г. Костюк, С. Максименко, М. Боришевський) розглядає мотиваційну сферу в контексті цілісного розвитку особистості, підкреслюючи роль культурно-історичних факторів та моральної самосвідомості.

Кожен віковий період у житті людини характеризується специфічною структурою мотиваційної сфери. У підлітковому віці (12-15 років) домінують соціальні мотиви, пов'язані з потребою у визнанні однолітків, самоствердженні у групі, формуванні ідентичності. Мотиваційна структура характеризується нестабільністю, конфліктністю, інтенсивним розвитком самосвідомості та Я-концепції. У юнацькому віці (15-19 років) актуалізуються мотиви професійного самовизначення, встановлення інтимних стосунків, самопізнання та

самореалізації. Зростає роль внутрішньої мотивації, формується стабільна ієрархія мотивів. У період дорослості (26+ років) мотиваційна сфера стабілізується та диференціюється. Провідними стають мотиви професійної самореалізації, створення та підтримки сім'ї, досягнення матеріального благополуччя, турботи про інших та передачі досвіду.

Розвиток мотиваційної сфери характеризується як кількісними змінами (зміна сили та стійкості мотивів), так і якісними трансформаціями (переструктурування ієрархії мотивів, зміна співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації, формування нових смислових зв'язків). З віком відбувається переорієнтація від переважно зовнішніх мотивів до внутрішніх, від мотивів самоствердження до мотивів самореалізації та турботи про інших. Ієрархія цінностей трансформується від цінностей особистого успіху та визнання до цінностей сім'ї, здоров'я та духовного розвитку. Професійна мотивація еволюціонує від мотивації досягнення швидких результатів до мотивації розвитку та довгострокових перспектив. Важливою характеристикою є явище функціональної автономії мотивів, коли початковий зовнішній мотив трансформується у внутрішній та набуває самостійного значення.

Розвиток мотиваційної сфери детермінований взаємодією внутрішніх (фізіологічне дозрівання під час підліткового віку, когнітивний розвиток, формування самосвідомості) та зовнішніх (соціальна ситуація розвитку, культурні норми, система виховання та освіти) факторів. Особливо значущими є вікові кризи розвитку (підліткова криза, криза юності, криза середини життя), які виступають поворотними точками у трансформації мотиваційної структури. Провідна діяльність кожного вікового періоду (інтимно-особистісне спілкування у підлітків, навчально-професійна діяльність у юнаків, професійна діяльність у дорослих) безпосередньо впливає на формування мотиваційних пріоритетів.

Отже, теоретичний аналіз показав, що мотиваційна сфера особистості є динамічним утворенням, що закономірно трансформується у процесі дорослішання. Розуміння цих закономірностей є необхідним для ефективного психологічного супроводу особистісного розвитку на різних вікових етапах. Виявлені теоретичні положення становлять основу для емпіричного дослідження особливостей мотиваційної сфери у підлітковому, юнацькому віці та дорослості, що буде представлено у наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Обґрунтування та характеристика психодіагностичних методик дослідження

Для реалізації мети та завдань магістерської роботи підібрано комплекс психодіагностичних методів, які відповідають темі дослідження — динаміці та структурним елементам мотиваційної сфери особистості. етапи підліткового, юнацького та дорослого віку. Відбір проводився за такими показниками: валідність і надійність психометричних властивостей; відповідність досліджуваним конструктам; наявність психометричного обґрунтування; можливість використання в трьох вікових групах; існування україномовної адаптації або перекладу; взаємодоповнюваність методик.

1. Опитувальник «Портрет цінностей» PVQ-40, розроблений Ш. Шварцем і адаптований І. Семків, має на меті вимірювання десяти основних людських цінностей. Ця методика слугує важливим інструментом для вивчення фундаментальних мотивацій, що регулюють поведінку людини. Версія PVQ-40 включає 40 коротких описів (або «портретів»), які оцінюються за шестибальною шкалою, де 1 означає «зовсім не схоже на мене», а 6 — «дуже схоже на мене». Методика оцінює такі категорії, як самостійність, стимуляцію, гедонізм, досягнення, влада, безпека, конформізм, традиціоналізм, доброзичливість і універсалізм. Вона формує дві основні пари: «Відкритість до змін» та «Консерватизм», а також «Самоствердження» і «Самотрансцендентність». Методика довела свою психометричну надійність у вибірках з більш ніж 80 країн і ефективно реагує на вікові відмінності в ціннісних пріоритетах [44].

2. Тест-опитувальник, призначений для оцінки мотивації досягнення (модифікація А. Мехрабіана). Дана методика призначена для вивчення двох основних мотивів — бажання досягти успіху та страх перед невдачею [20; 36].

Опитувальник включає 32 твердження, які оцінюються за семибальною шкалою Лайкерта (від -3 до +3). Інтерпретація: 165-210 балів свідчить про прагнення до успіху; 76-164 — вказує на уникнення невдачі; 30-75 — характеризує невизначену мотивацію. Ця методика є особливо корисною для розуміння вікових змін у мотивації. Адже варіюється від нестабільності у підлітків до усвідомленої та стабільної у дорослому житті [39].

3. Методика «Мотиваційні впливи на вибір професійної діяльності» (Д. Барбуто та Р. Сколл, переклад О. Сидоренко) визначає п'ять основних джерел мотивації: внутрішню, що стосується процесу; зовнішню матеріальну; зовнішнє схвалення; внутрішню, пов'язану із самореалізацією; а також інтегративну мотивацію. Анкета містить 30 тверджень, які оцінюються за п'ятибальною шкалою (від -2 до +2). Оскільки оригінальна методика орієнтована на дорослих працівників, для підліткової вікової групи (12-14 років) було здійснено лінгвістичну адаптацію: всі питання, що стосуються поточної трудової діяльності (наприклад, «моя робота», «мій керівник»), переформульовано у майбутній час або замінено на контекст навчальної діяльності (наприклад, «моя майбутня робота», «навчання»), зі збереженням повного психологічного змісту кожної шкали та балансу прямих і зворотних пунктів. Психологічна структура опитувальника (5 шкал, 30 пунктів) та система підрахунку балів залишилися незмінними, що забезпечує коректність порівняльного аналізу між групами. Методика є корисною для вивчення змін у мотивації з зовнішньої на внутрішню з розвитком віку [17; 27].

4. Шкала задоволеності основних психологічних потреб BPNS (Е. Десі та Р. Раян, адаптація В. Олефіра та В. Боснюка). Методика BPNS, розроблена у 2024 році, базується на теорії самодетермінації [33] і оцінює задоволеність трьох основних психологічних потреб: автономії (5 пунктів), компетентності (6 пунктів) та зв'язку з іншими (5 пунктів). Оцінювання проводиться за

семибальною шкалою від 1 до 7. Використовується адаптація даної методики українською мовою, яка була представлена у 2024 році. ($N=548$, $CFI=0.97$; $RMSEA=0.05$; $\omega=0.87$). Задоволення цих потреб є ключовим чинником для розвитку внутрішньої мотивації та досягнення психологічного благополуччя [33].

2.2. Характеристика вибірки та етапи проведення дослідження

Таким чином, дібраний комплекс із чотирьох методик забезпечує багаторівневе охоплення мотиваційної сфери: PVQ-40 діагностує ціннісний рівень, VPNS — потребово-психологічний, методика Барбуто-Сколл — регулятивний, а тест А. Мехрабіана — результативний. Взаємодоповнюваність методик дозволяє отримати цілісну картину мотиваційної сфери та простежити її трансформацію у трьох вікових групах. Психометрична обґрунтованість кожного інструменту, наявність україномовних адаптацій та можливість застосування в широкому віковому діапазоні (12-45 років) підтверджують доцільність їх комплексного використання в цьому дослідженні [30; 33; 44; 35].

Дослідження проводилося протягом 2025-2026 навчального року. Вибірка була сформована згідно із загальноприйнятою у вітчизняній та міжнародній психології віковою періодизацією (Л. Виготський, Е. Еріксон [36], Д. Ельконін, Д. Левінсон [41]). Загальна кількість учасників вибірки становить 63 особи, які розділені на три вікові категорії:

- Група 1 — підлітки (12-14 років, $n=21$) — це учні 7-9 класів ліцею №12 м. Чернівц. Це період активного формування особистісної ідентичності та нестабільних мотиваційних орієнтирів [7; 22].
- Група 2 — молодь (15-19 років, $n=22$) — учні 10-11 класів ліцею №12 м. Чернівц, а також студенти перших курсів. Це вік початку особистісного та професійного самовизначення [9; 25].

- Група 3 — дорослі (20-45 років, n=20) — педагогічні працівники ліцею №12 м. Чернівці (викладачі різних предметів), чоловіки та жінки віком від 20 до 45 років, зі стабільною професійною та соціальною позицією. Вік стабілізації ціннісно-мотиваційних структур та активної самореалізації [11; 39].

Загальна кількість учасників вибірки (n=63) відповідає методологічним вимогам для непараметричного порівняльного аналізу трьох груп. За рекомендаціями Дж. Філда (Field, 2013), мінімальний обсяг групи для застосування критеріїв Краскела-Волліса та Манна-Уїтні становить 15-20 осіб — цей поріг витримано в усіх трьох групах (n=20-22). Обсяг, достатній для виявлення великих ефектів ($\eta^2 \geq 0,14$) з потужністю тесту 0,80, підтверджується також результатами post-hoc аналізу із застосуванням поправки Бонфероні. Участь у дослідженні була добровільною і анонімною.

Таблиця 2.1

Характеристика вибірки дослідження

Вікова група	Вікові межі	Кількість (n)	Частка, %
Підлітки	12-14 років	21	33,3 %
Юнаки	15-19 років	22	34,9 %
Дорослі	20-45 років	20	31,7 %
Усього	12-45 років	63	100 %

Дослідження проходило у три етапи. На етапі підготовки було проведено теоретичний аналіз наукової літератури, що стосується мотиваційної сфери та вікової психології [12; 17; 22]. Визначили мету, завдання та гіпотезу дослідження.

Також був обрано і обґрунтовано психодіагностичний інструментарій. Додатково адаптували методику Барбуто-Сколл для підлітків шляхом переформулювання питань, що стосуються роботи в майбутньому. Для цього була підготовлена електронна анкета на платформі Google Forms.

На етапі констатації результатів проведено психодіагностичне обстеження трьох вікових груп. Збір даних відбувався у онлайн-форматі через Google Forms. Підлітковій групі учнів у класі надавали посилання на форму, яку вони заповнювали індивідуально під контролем дослідника. Юнаки та дорослі самостійно виконували це завдання. В середньому час, необхідний для заповнення повного психодіагностичного пакету, становив близько 30-40 хвилин. Всі учасники отримали гарантії конфіденційності та анонімності своїх даних, а також право в будь-який момент відмовитися від участі.

На етапі аналізу було проведено введення даних і первинну обробку за допомогою IBM SPSS Statistics (версія 26. 0); перекодування зворотних пунктів; перевірка нормальності розподілу за критерієм Шапіро-Вілка; дескриптивну статистику (M, SD, Mdn); порівняльний аналіз (критерій Краскела-Волліса); попарні порівняння (тест Манна-Уїтні з поправкою Бонфероні); кореляційний аналіз (коефіцієнт Спірмена); якісну інтерпретацію отриманих результатів, а також формулювання висновків і рекомендацій.

2.3. Процедура збору даних та методи статистичної обробки емпіричних даних

Збір первинних даних здійснювався за допомогою структурованого онлайн-опитування на платформі Google Forms. Форма складалась із чотирьох послідовних блоків відповідно до чотирьох методик. На початку форми учасникам надавалася інформація про мету дослідження та гарантії анонімності;

перше запитання встановлювало вікову приналежність респондента (12-14 р., 15-19 р., 20+ р.) без зазначення особистих даних.

Послідовність блоків у формі визначена принципом «від загального до конкретного»: 1) BPNS — базові потреби як фундамент мотивації; 2) PVQ-40 — ціннісні орієнтири; 3) тест Мехрабіана — результативний компонент мотивації; 4) методика Барбуто-Сколл — діяльнісно-регулятивний компонент.

Первинна обробка даних складалась з наступних поетапних кроків. Для PVQ-40 обчислили середній бал за кожною із 10 субшкал за ключем і перевірили внутрішню узгодженість за α Кронбаха. Для тесту А. Мехрабіана підраховали сумарний бал за ключем, врахувавши прямі і зворотні пункти, і визначили домінуючу мотиваційну тенденцію. Для методики Барбуто-Сколл підраховали суми за кожним із п'яти стовпців, беручи до уваги знак відповіді. Для BPNS — перекодували обернені пункти (4R, 7R, 10R, 13R, 15R) за формулою 8-бал; обчислили середні бали за трьома субшкалами та інтегральним показником [33].

Ми використали описову статистику в IBM SPSS Statistics v.26: середнє (M), стандартне відхилення (SD), медіану (Mdn), мінімум (Min) і максимум (Max). Також перевірили нормальність розподілу за критерієм Шапіро-Вілка, який рекомендовано, коли $n < 50$. Було застосовано непараметричний критерій Краскела-Волліса (H) для порівняння трьох груп — це непараметричний аналог однофакторного дисперсійного аналізу. Використали U-критерій Манна-Уїтні для попарних порівнянь, коли H був значущий, і застосували поправку Бонфероні (скоригований поріг $p \leq 0,017$). Обчислили коефіцієнт рангової кореляції. Спірмена (ρ) для аналізу взаємозв'язків; розмір ефекту η^2 для Краскела-Волліса та r для Манна-Уїтні. Рівень статистичної значущості — $p \leq 0,05$. Вибір непараметричних методів обумовлений відхиленнями від нормальності у ряді підгруп, виявленими критерієм Шапіро-Вілка.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі представлено методологічну базу емпіричного дослідження мотиваційної сфери особистості у процесі дорослішання. Сформовано вибірку дослідження обсягом 63 особи, розподілену на три вікові групи відповідно до загальноприйнятих вікових періодизацій: підлітки (12-14 р., n=21), юнаки (15-19 р., n=22) та дорослі (20+ р., n=20). Такий розподіл забезпечує відповідність методологічним вимогам щодо репрезентативності та адекватності вибірки для порівняльного аналізу.

Підібрано комплексний психодіагностичний інструментарій із чотирьох взаємодоповнювальних методик, що охоплюють ціннісний рівень мотиваційної сфери (PVQ-40, Ш. Шварц [44]), результативний рівень (тест мотивації досягнення, А. Мехрабіан [20]), регулятивний рівень (методика Барбуто-Сколл [30]) та потребово-психологічний рівень (BPNS, Е. Десі та Р. Раян [33]). Усі методики мають підтверджену психометричну обґрунтованість і можуть застосовуватись у трьох вікових групах.

Здійснено цілеспрямовану адаптацію методики Барбуто-Сколл для підліткової вибірки (12-14 років): питання про роботу переформульовані у майбутній час зі збереженням їхнього психологічного змісту, що забезпечує коректне порівняння результатів між групами.

Дослідження організовано у три послідовні етапи — підготовчий, констатувальний та аналітичний — із дотриманням усіх етичних принципів психологічного дослідження: добровільності участі, інформованої згоди, конфіденційності та анонімності даних.

Для статистичної обробки даних обрано адекватні непараметричні методи: критерій Краскела-Волліса для виявлення відмінностей між трьома групами, U - критерій Манна-Уїтні з поправкою Бонфероні для попарних порівнянь та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена для аналізу взаємозв'язків. Застосування програмного пакету IBM SPSS Statistics v.26 забезпечує точність і відтворюваність статистичних висновків.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ПРИКЛАДНИЙ ВИМІР

3.1. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження мотиваційної сфери у різних вікових групах

Дослідження цінностей особистості проводилось за допомогою методики PVQ-40, розробленої Ш. Шварцем. Первинна обробка даних передбачала визначення середніх значень за кожною з 10 субшкал відповідно до встановленого ключа. Результати описової статистики наведені у Таблиці 3.1, а також представлені на Рисунку 3.1.

Таблиця 3.1

Середні значення (M) та стандартні відхилення (SD) за субшкалами PVQ-40 у трьох вікових групах

Показник	Само ст.	Сти мул.	Гед оніз	Дос ягн.	Вла да	Безп ека	Конфо рмн.	Трад иц.	Доб ро- зич л.	Унів ерса лізм
Підлітки n=21 M	4.00	4.21	4.67	3.88	3.46	3.48	3.53	2.59	3.78	3.62
SD	1.07	0.85	1.15	1.37	1.08	0.87	0.86	1.04	0.62	1.03
Юнаки n=22 M	4.25	3.85	4.65	4.03	3.35	3.75	3.65	3.07	4.25	4.12
SD	0.86	1.07	0.98	1.05	1.23	1.09	0.76	1.12	1.09	0.81
Дорослі n=20 M	4.58	3.78	3.89	4.08	4.33	4.07	3.42	1.83	4.33	3.83
SD	1.23	0.96	0.84	1.04	1.15	0.23	0.52	0.29	0.63	0.50

Примітка: шкала 1-6 балів; M — середнє арифметичне, SD — стандартне відхилення; Δ — різниця між середніми значеннями двох порівнюваних вікових груп (наводиться у тексті)

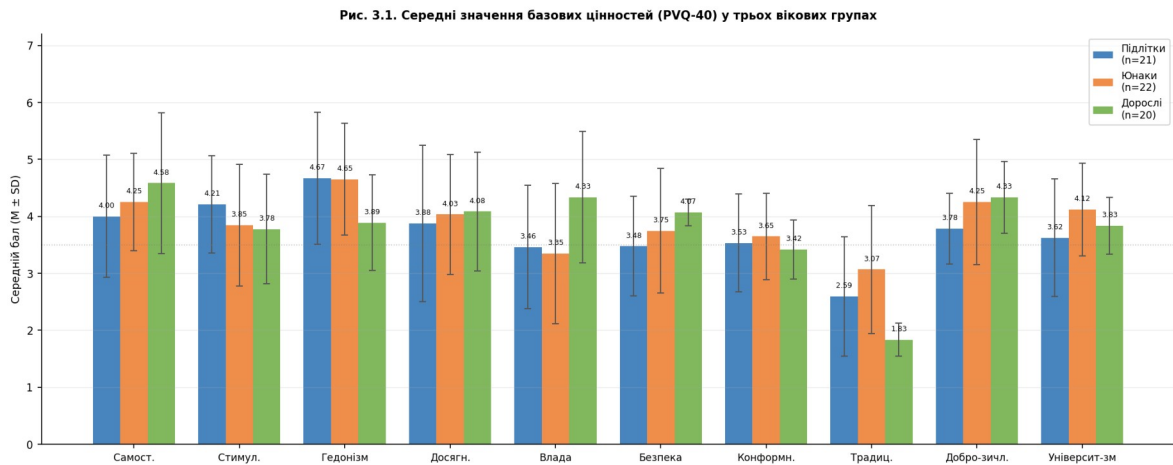

Рис. 3.1. Середні значення ($M \pm SD$) базових цінностей PVQ-40 у трьох вікових групах

У групі підлітків (12-14 р., $n=21$) найвищі середні значення зафіксовані за шкалами «Гедонізм» ($M=4,67$; $SD=1,15$), «Стимуляція» ($M=4,21$; $SD=0,85$) та «Самостійність» ($M=4,00$; $SD=1,07$). Ці результати свідчать про домінування цінностей, що акцентують увагу на задоволенні, прагненні до нових вражень та особистій свободі. Це узгоджується з теоретичними аспектами гедоністичної та пошукової орієнтації мотивації підлітків. Найнижчий рівень зафіксовано у категорії «Традиціоналізм» ($M=2,59$; $SD=1,04$), що свідчить про неконформну орієнтацію мотивації в підлітковому віці.

У групі юнаків (15-19 р., $n=22$) провідними залишаються мотивації «Гедонізм» ($M=4,65$; $SD=0,98$) та «Самостійність» ($M=4,25$; $SD=0,86$). Проте, порівняно з підлітками, спостерігається значне збільшення показників за такими параметрами як «Доброзичливість» ($M=4,25$ у юнаків проти $M=3,78$ у підлітків; $SD=1,09$) та «Універсалізм» ($M=4,12$ у юнаків проти $M=3,62$ у підлітків; $SD=0,81$). Це свідчить про розширення мотиваційного спектра. До гедоністичних та автономних цінностей приєднуються просоціальні орієнтації, які сприяють формуванню соціальної ідентичності.

У групі дорослих (20+ р., n=20) профіль цінностей помітно відрізняється від попередніх двох. Переважають такі цінності, як «Самостійність» (M=4,58; SD=1,23), «Влада» (M=4,33; SD=1,15) та «Доброзичливість» (M=4,33; SD=0,63). При цьому спостерігається суттєве зниження значення «Традиціоналізму», яке досягає мінімальних показників серед трьох груп (M=1,83; SD=0,29), а також зменшення «Гедонізму» (M=3,89 у дорослих проти M=4,67 у підлітків; SD=0,84). Цей патерн може відображати специфіку ціннісного профілю сучасних молодих українських дорослих, зокрема тенденцію до деактуалізації традиційних орієнтацій на тлі зростання автономії та просоціальних мотивів. ціннісних орієнтацій у цій віковій групі потребує обережної інтерпретації з урахуванням обмеженого обсягу вибірки та соціокультурного контексту дослідження [42; 43].

Задоволеність базових психологічних потреб оцінювалася за допомогою шкали BPNS (Е. Десі та Р. Раян). Було проведено обробку даних, яка включала рекодування запитань зворотного типу та розрахунок середніх значень для субшкал. Отримані результати представлено в Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Описові статистики за шкалами BPNS (M ± SD) у трьох вікових групах

Вікова група	Автономія M (SD)	Компетентність M (SD)	Зв'язаність M (SD)	Інтегральний M (SD)
Підлітки (n=21)	4.69 (1.20)	5.11 (0.99)	5.60 (0.89)	5.13 (0.94)
Юнаки (n=22)	4.38 (1.51)	4.31 (1.62)	4.95 (1.18)	4.55 (1.40)
Дорослі (n=20)	5.05 (1.14)	4.83 (0.58)	4.95 (1.06)	4.94 (0.90)

Примітка: шкала 1-7 балів; вищий бал = вищий рівень задоволеності потреби.

Результати BPNS засвідчують специфіку задоволення базових психологічних потреб на кожному віковому етапі. Підлітки виявляють найбільший рівень задоволення потреби у зв'язках ($M=5,60$; $SD=0,89$), що підтверджує важливість афіліативної мотивації — бажання бути прийнятими групою та мати інтимно-особистісні стосунки — на цьому етапі життя [7]. Показники компетентності підлітків також є найвищими в порівнянні з іншими трьома групами ($M=5,11$; $SD=0,99$). Це може свідчити про досить безпечне навчальне середовище за підтримки дорослих.

У юнаків відзначається зниження за всіма субшкалами в порівнянні з підлітковою групою. Найнижчими показниками є автономія ($M=4,38$ у юнаків проти $M=4,69$ у підлітків; $SD=1,51$) та компетентність ($M=4,31$; $SD=1,62$) серед усіх категорій. Високий рівень варіативності ($SD=1,62$) свідчить про значну індивідуальну диференційованість юнацької групи, що є відображенням типової для цього вікового періоду кризи самовизначення [36].

Дорослі демонструють покращення показників — рівень автономії ($M=5,05$; $SD=1,14$) виявляється найвищим серед трьох груп. Це свідчить про збільшення відчуття самостійності у зрілому віці. Інтегральний показник задоволеності потреб демонструє описову тенденцію до U-подібної форми: підлітки ($M=5,13$) → юнаки ($M=4,55$) → дорослі ($M=4,94$). Статистично значущих міжгрупових відмінностей за цим показником не виявлено ($p>0,05$), однак описова динаміка узгоджується з теоріями про кризовий характер переходу до юності [41].

Джерела мотивації в діяльності були досліджені за допомогою методики Барбуто-Сколл. Результати наведені у Таблиці 3.3 та представлені на Рисунку 3.4.

Таблиця 3.3

Описові статистики за шкалами методики Барбуто-Сколл ($M \pm SD$)

Вікова група	Внутрішня (процес)	Зовнішня (матеріальна)	Зовнішня (схвалення)	Внутрішня (самореалізація)	Інтегративна
Підлітки (n=21)	3.60 (4.07)	2.80 (2.73)	0.53 (2.67)	3.60 (3.00)	2.47 (2.47)
Юнаки (n=22)	5.55 (3.24)	5.75 (2.84)	0.30 (3.10)	4.90 (3.68)	3.80 (2.69)
Дорослі (n=20)	0.00 (4.24)	7.00 (1.84)	4.00 (2.83)	7.50 (2.12)	4.00 (1.52)

Примітка: шкала від -12 до $+12$ балів; * шкала «Зовнішня (матеріальна)» — значуща міжгрупова відмінність $p < 0,05$.

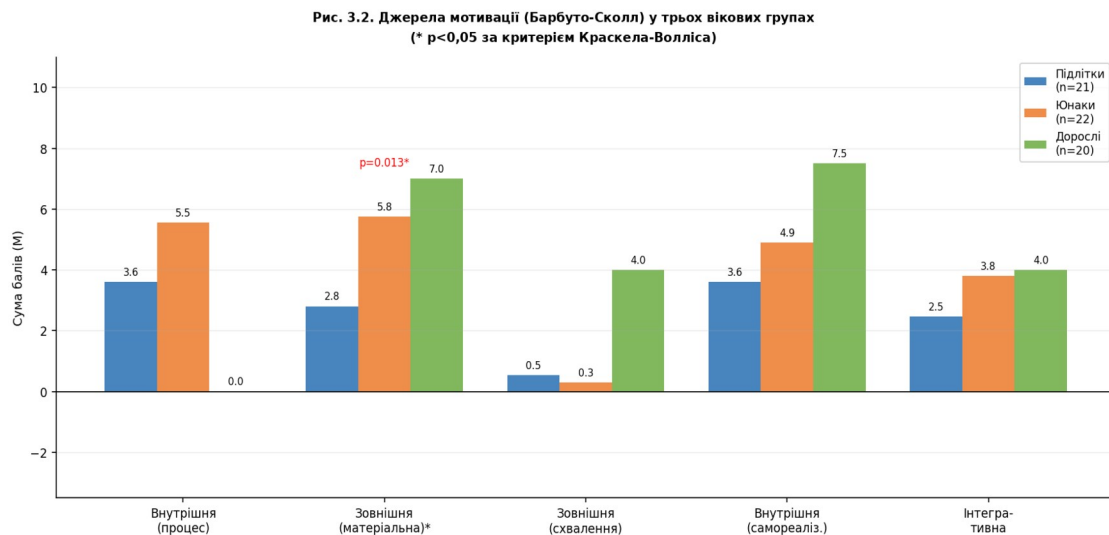

Рис. 3.2. Джерела мотивації (Барбуто-Сколл, M) у трьох вікових групах (* $p < 0,05$)

Аналіз профілів джерел мотивації виявив виражені відмінності між групами. Підлітки мають рівнозначний профіль: внутрішня мотивація, що стосується процесу, та внутрішня мотивація, пов'язана з самореалізацією, проявляються однаково (обидва значення $M=3,60$). Зовнішня матеріальна мотивація виявилася на помірному рівні ($M=2,80$; $SD=2,73$). Висока варіативність ($SD\approx 4,07$) свідчить про значні індивідуальні відмінності в підлітковій групі. Мотивація до зовнішнього схвалення є досить низькою ($M=0,53$), що може вказувати на те, що підлітки публічно проголошують свою незалежність. Однак це суперечить їхньому істинному бажанню отримати визнання з боку своїх однолітків.

У юнаків спостерігається значне підвищення зовнішньої матеріальної мотивації ($M=5,75$ у юнаків проти $M=2,80$ у підлітків; $SD=2,84$), а також одночасне зростання внутрішньої мотивації (процес $M=5,55$; самореалізація $M=4,90$). Отже, така дуальна структура відображає одночасну активізацію як прагматичних, так і змістових орієнтацій у контексті початку свідомої підготовки до трудової діяльності.

У групі дорослих ($n=20$) спостерігається найвища внутрішня мотивація до самореалізації ($M=7,50$; $SD=2,12$) та зовнішня матеріальна мотивація ($M=7,00$; $SD=1,84$) при нейтральному рівні внутрішньої мотивації процесу ($M=0,00$; $SD=4,24$). На шкалі від -12 до $+12$ балів значення $M=0,00$ означає не відсутність мотивації, а її нейтральну позицію: частина дорослих має помірно позитивні, частина — помірно негативні оцінки задоволення від процесу, що в середньому дає нейтральний показник [30]. Відносно невисокий розкид зовнішньої матеріальної мотивації ($SD=1,84$) відповідає теоретичним очікуванням *Barbuto* і *Scholl* (1998): у дорослих з усталеною трудовою позицією інструментальна мотивація стабілізується і варіює менше, ніж у підлітків та юнаків. Ця конфігурація вказує на «прагматизацію» мотиваційної сфери у зрілому віці.

Оскільки дорослі основну увагу приділяють результатам та досягненню особистих стандартів, а не самому процесу роботи.

Інтегративна мотивація збільшується у міру переходу від підліткового віку ($M=2,47$) до дорослого ($M=4,00$). Це відповідає теорії, яка стверджує, що з віком цінність інтегрованості мотивації зростає [27; 32].

Мотивацію досягнення аналізували за допомогою тесту-опитувальника А. Мехрабіана. Загальний бал обчислювався згідно з ключем, використовуючи процедуру конвертації оцінок у 7-бальну систему. Результати наведені в Таблиці 3.4 та на Рисунку 3.5.

Таблиця 3.4

Описові статистики за тестом мотивації досягнення Мехрабіана

Вікова група	n	M	SD	Mdn	Min	Max	Тип (100%)
Підлітки	21	127.3	15.0	126.0	113	143	Уникн. невд.
Юнаки	22	128.8	9.0	127.0	118	145	Уникн. невд.
Дорослі	20	145.5	6.4	145.5	141	150	Уникн. невд.

Примітка: 165-210 — прагнення до успіху; 76-164 — уникнення невдачі.

За результатами тесту-опитувальника А. Мехрабіана прагнення до успіху чи уникнення невдач, усі учасники трьох груп потрапляють у категорію уникнення невдач (71-164 бали). Водночас спостерігається чітка висхідна тенденція середнього балу, що збільшується від підлітків ($M=127,3$; $SD=15,0$) до дорослих ($M=145,5$; $SD=6,4$). Це свідчить про висхідну тенденцію в межах зони уникнення невдачі: мотиваційний профіль поступово зміщується до верхньої межі цієї категорії, однак реального переходу до полюсу прагнення до успіху (≥ 165 балів) у жодній групі зафіксовано не було [29; 45]. Отриманий нами

результат узгоджується з теоретичними концепціями, які стверджують про підвищення продуктивної мотивації.

У зрілому віці спостерігається значна зміна мотивації [20; 36]. Зокрема, відзначається зниження стандартного відхилення від підліткової групи ($SD=15,0$) до дорослої ($SD=6,4$), що вказує на збільшення стабільності та однорідності мотиваційного профілю з віком. Якщо у підлітків мотивація досягнення є варіантивною та нестабільною, то у дорослому віці вона стає більш усвідомленою і стійкою

3.2. Порівняльний аналіз вікової динаміки мотиваційної сфери особистості

Для виявлення статистично значущих відмінностей між групами у програмі IBM SPSS Statistics використовувався критерій Краскела-Волліса (H). Цей непараметричний метод є аналогом однофакторного дисперсійного аналізу і призначений для трьох незалежних груп. Результати по всіх 20 шкалах чотирьох методик, а також розмір ефекту η^2 (де $\eta^2 \geq 0,06$ вважається середнім ефектом, а $\eta^2 \geq 0,14$ — великим ефектом за Коеном) наведені в Таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Результати критерію Краскела-Волліса (H) та розміру ефекту η^2 для всіх шкал

Шкала / методика	H	df	p	η^2	Значущість
PVQ: Самостійність	0.513	2	0.774	0.000	-
PVQ: Стимуляція	0.767	2	0.682	0.000	-
PVQ: Гедонізм	2.041	2	0.360	0.011	-
PVQ: Досягнення	0.197	2	0.906	0.000	-
PVQ: Влада	2.238	2	0.327	0.018	-

Шкала / методика	N	df	p	η^2	Значущість
PVQ: Безпека	1.276	2	0.528	0.000	-
PVQ: Конформність	0.652	2	0.722	0.000	-
PVQ: Традиціоналізм	5.736	2	0.057	0.125	тенденція †
PVQ: Доброзичливість	2.030	2	0.362	0.009	-
PVQ: Універсалізм	1.807	2	0.405	0.004	-
BPNS: Автономія	0.721	2	0.697	0.000	-
BPNS: Компетентність	1.635	2	0.442	0.000	-
BPNS: Зв'язаність	1.481	2	0.477	0.000	-
BPNS: Інтегральний	1.078	2	0.583	0.000	-
Мехрабіан: загальний	3.400	2	0.183	0.034	-
Барбуто: Внутрішня (процес)	4.132	2	0.127	0.074	-
Барбуто: Зовнішня (матеріальна)	8.709	2	0.013	0.197	$p < .05$ *
Барбуто: Зовнішня (схвалення)	2.757	2	0.252	0.025	-
Барбуто: Внутрішня (самореаліз.)	3.542	2	0.170	0.053	-
Барбуто: Інтегративна	3.114	2	0.211	0.031	-

Примітка: * $p < 0,05$ — статистично значуще; † $p = 0,057$ — статистична тенденція (близько до значущості); η^2 — розмір ефекту; - відмінності незначущі.

Аналіз результатів критерію Краскела-Волліса виявив одну значущу міжгрупову відмінність: за показником «Зовнішня мотивація (матеріальна винагорода)» відповідно до методики Барбуто-Сколл ($H=8,709$; $p=0,013$; $\eta^2=0,197$). Розмір ефекту $\eta^2=0,197$ свідчить про наявність великого ефекту згідно з критерієм Коена ($\eta^2 \geq 0,14$). Це підтверджує як статистичну, так і практичну значущість виявленої різниці. Статистичні дані за шкалою «Традиціоналізм» (PVQ-40) показали тенденцію: $H=5,736$; $p=0,057$; $\eta^2=0,125$. Це свідчить про середній ефект, який при збільшенні вибірки може стати статистично значущим. Щодо інших 18 шкал, жодних значущих відмінностей між групами не спостерігалось ($p > 0,05$).

Для шкали «Зовнішня мотивація (матеріальна)» були проведені попарні порівняння за допомогою U-критерія Манна-Уїтні з використанням поправки Бонфероні (поріг значущості $p \leq 0,017$). Результати, включаючи розмір ефекту r , наведено в Таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Попарні порівняння (U-критерій Манна-Уїтні) для шкали «Зовнішня (матеріальна)»

Пара груп	U	p	Знач. (Bonf.)	r (ефект)	Інтерпретація
Підлітки (n=21) vs Юнаки (n=22)	71.5	0.009	$p < .017$ *	0.523	великий
Підлітки (n=21) vs Дорослі (n=20)	2.0	0.058	n.s.	0.867	-
Юнаки (n=22) vs Дорослі (n=20)	14.0	0.526	n.s.	0.300	-

Примітка: $r = 1 - 2U/(n_1 \cdot n_2)$; $r \geq 0,50$ — великий ефект; * $p < 0,017$ після корекції Бонфероні; n.s. — незначуще.

Попарний аналіз виявив суттєву відмінність між підлітками та юнаками ($U=71,5$; $p=0,009$; $r=0,523$ — великий ефект). Юнаки мають середній показник матеріальної мотивації на рівні 5,75, що істотно вище за результат підлітків ($M=2,80$), а різниця складає 2,95 бали. Це може свідчити про вікспецифічну актуалізацію прагматичних орієнтацій у юнацькому віці — усвідомленого прагнення до фінансової самостійності та планування майбутньої професійної діяльності.

Різниці між підлітками та дорослими ($p=0,058$; $r=0,867$), а також між юнаками і дорослими ($p=0,526$) не досягають статистичної значущості після корекції за Бонфероні. Значення $r=0,867$ у парі «підлітки vs дорослі» не слід інтерпретувати як підтверджений ефект: за відсутності статистичної значущості та малого обсягу підгруп цей показник є артефактом формули й не відображає реальну силу ефекту. Відсутність значущості може бути зумовлена недостатнім обсягом підгруп.

Для визначення взаємозв'язків між елементами мотиваційної сфери було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (ρ) на загальній вибірці за методом PVQ-40 ($n=63$). Матриця значущих кореляцій відображена у Таблиці 3.7 і на Рисунку 3.3.

Таблиця 3.7

Статистично значущі кореляції Спірмена між шкалами PVQ-40 ($n=63$)

Пара шкал	ρ	p	Знач.	Ефект	Теоретичне обґрунтування
Досягнення × Самостійність	+0.727	<.001	**	сильний	Вимір «Самоствердження» (Шварц)
Влада × Досягнення	+0.537	0.001	**	помірний	Вимір «Самоствердження» (Шварц)
Безпека × Конформність	+0.529	0.002	**	помірний	Вимір «Консерватизм» (Шварц)

Пара шкал	ρ	p	Знач.	Ефект	Теоретичне обґрунтування
Традиціоналізм × Конформність	+0.408	0.018	*	помірний	Вимір «Консерватизм» (Шварц)
Доброзичливість × Універсальність	+0.370	0.034	*	слабкий	Вимір «Самотрансцендентність» (Шварц)

Примітка: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; $|\rho| < 0,30$ — слабкий, $0,30-0,50$ — помірний, $> 0,50$ — сильний зв'язок

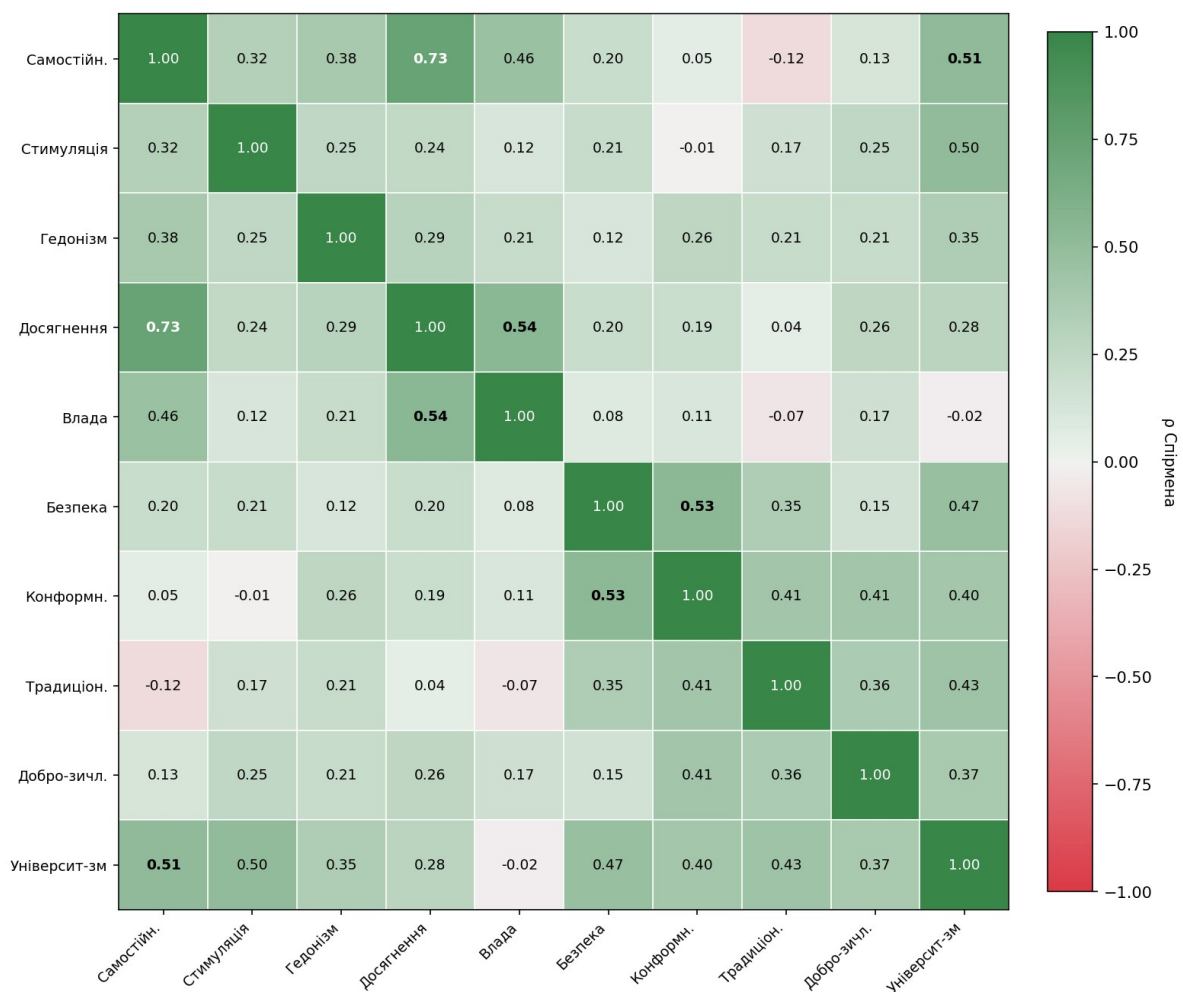

Рис. 3.3. Матриця кореляцій Спірмена між шкалами PVQ-40 (загальна вибірка, $n=63$)

Для виявлення взаємозв'язків між компонентами мотиваційної сфери був застосований коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (ρ) на загальній вибірці за допомогою методу PVQ-40 ($n=63$). Значущі кореляції представлені у Таблиці 3.7 та на Рисунку 3.3.

Кореляційний аналіз показав наявність п'яти статистично значущих зв'язків між ціннісними орієнтаціями, які формують два очевидні кластери. Це узгоджується з теоретичною структурою цінностей, запропонованою Ш. Шварцем.

Перший кластер — «Самоствердження». Тут спостерігається найвагоміша кореляція між поняттями «Досягнення» і «Самостійність» ($\rho=+0,727$; $p<0,001$), а також зв'язок між «Владою» та «Досягненням» ($\rho=+0,537$; $p=0,001$). Це свідчить про те, що прагнення до особистого успіху нерозривно пов'язане з бажанням мати автономію та вплив. Ця тенденція залишається незмінною в усіх вікових категоріях.

У другому кластері — «Консерватизм» — кореляції між «Безпека» та «Конформність» ($\rho=+0,529$; $p=0,002$) і між «Традиціоналізмом» та «Конформністю» ($\rho=+0,408$; $p=0,018$) свідчать про спільну ціннісну орієнтацію на стабільність і підтримку соціальних норм. Зв'язок між «Доброзичливістю» та «Універсалізмом» ($\rho=+0,370$; $p=0,034$) свідчить про їхню належність до категорії «Самотрансцендентності».

Для субшкал VPNS встановлено дуже високі кореляції з загальним показником — «Автономія» ($\rho=0,946$), «Компетентність» ($\rho=0,935$) та «Зв'язаність» ($\rho=0,942$), усі $p<0,001$. Це підтверджує рівнозначний вплив трьох основних потреб на загальне психологічне благополуччя та конструктивну валідність шкали В. PNS.

Підсумовуючи результати порівняльного аналізу, можна виокремити певні закономірності у віковій динаміці мотиваційної сфери. Переходячи від

гедоністичної до результативної мотивації, спостерігаємо найбільше зниження на шкалі «Гедонізм» ($M=4,67$ у підлітків проти $M=3,89$ у дорослих від підлітків до дорослих). Водночас відзначається збільшення «Самостійності» ($M=4,00$ у підлітків проти $M=4,58$ у дорослих) та «Досягнення» ($M=3,88$ у підлітків проти $M=4,08$ у дорослих).

Статистичний аналіз підтвердив єдину значущу міжгрупову відмінність — за шкалою зовнішньої матеріальної мотивації ($H=8,709$; $p=0,013$; $\eta^2=0,197$), де юнаки ($M=5,75$) достовірно переважають підлітків ($M=2,80$; $r=0,523$ — великий ефект). Усі інші 19 шкал не виявили значущих відмінностей ($p>0,05$), що свідчить про плавний, а не стрибкоподібний характер мотиваційного розвитку в досліджуваному діапазоні вікових груп.

З віком стабільність та однорідність мотиваційного профілю збільшуються. Стандартне відхилення за тестом А. Мехрабіана знижується у підлітків (15,0) до дорослих (6,4), а майже нульове SD «Безпеки» у дорослих становить лише 0,23. Ці тенденції в загальному підтверджують висунуту гіпотезу дослідження про закономірності змін у мотиваційній сфері особистості у часі дорослішання.

3.3. Прикладні аспекти розвитку мотиваційної сфери у часі дорослішання

На підставі теоретичного аналізу та отриманих емпіричних результатів визначено прикладні підходи до роботи з трьома віковими групами. Визначені підходи безпосередньо впливають із виявлених мотиваційних профілів і статистичних закономірностей, а не є загальними положеннями.

Для роботи з підлітками (12-14 років) провідними емпіричними фактами вирізняються домінування гедонізму та потреба у соціальних зв'язках на найвищому рівні ($M=5,60$), а також мотивація уникнення невдачі у 100%

досліджуваних та висока варіативність джерел мотивації ($SD \approx 4,07$). З огляду на це, навчально-розвивальна робота з підлітками має будуватися на групових формах взаємодії — командних проектах та спільному розв'язанні задач, що задовольняють провідну афіліативну мотивацію і підвищують залученість. Зниження мотивації уникнення невдачі є пріоритетним завданням, тому необхідно створювати психологічно безпечне середовище для помилок, акцентувати зусилля, а не результат, застосовувати конструктивний, а не оцінювальний зворотний зв'язок. Ефективною є також стратегія «мотивації через задоволення», враховуючи домінування гедонізму ($M=4,67$), доцільно демонструвати підліткам зв'язок між компетентністю і якіснішими переживаннями. Натомість апеляція до традицій і конформізму ($M=2,59$ і $M=3,53$ — найнижчі показники) є неефективним мотиватором для цієї вікової групи.

Для роботи з юнаками (15-19 років) ключовими емпіричними фактами є найнижчий рівень автономії ($M=4,38$) серед трьох груп. Опитування юнаків продемонстрували значне зростання матеріальної мотивації ($p=0,009$; $r=0,523$ — великий ефект), одночасне збільшення просоціальних цінностей і «двополюсну» мотиваційну структуру. Оскільки автономія у юнаків найнижча, доцільно надавати їм реальні можливості для самостійного прийняття рішень: вибір навчальної траєкторії, форму участі, спосіб виконання завдань. Авторитарний стиль взаємодії є неефективним для цієї вікової групи. Профорієнтаційну роботу слід будувати з опорою на статистично підтверджену матеріальну мотивацію, встановлюючи явний зв'язок між конкретними знаннями, навичками та майбутнім матеріальним добробутом, замість ігнорування або засудження прагматизму юнаків. Зростання доброзичливості та універсалізму (зростання з $M=3,62$ у підлітків до $M=4,12$ у юнаків) свідчить про готовність до просоціальних дій, тому залучення до волонтерської та суспільно

значущої діяльності резонує з актуальними ціннісними орієнтаціями і зміцнює внутрішню мотивацію.

Для роботи з дорослими (20+ років) визначальними є чотири показники — найвища автономія ($M=5,05$), найвища мотивація до самореалізації ($M=7,50$), повна матеріальна мотивація ($M=7,00$), нейтральна внутрішня мотивація від процесу ($M=0,00$ на шкалі $-12..+12$), можливий сигнал про ймовірний ризик вигорання. Якщо внутрішня мотивація від процесу перебуває на нейтральному рівні ($M=0,00$; $SD=4,24$), а мотивація до самореалізації максимальна викликає дисбаланс, який може вказувати на дисбаланс між орієнтацією на результат і задоволенням від самого процесу праці. Згідно з моделлю вигорання Маслача та Лейтера (1997), хронічна невідповідність між особистими цінностями й умовами праці є одним із предикторів синдрому вигорання. Утім, встановити цей зв'язок достовірно можна лише через окрему діагностику (наприклад, за опитувальником MBI), тому зазначений показник слід розглядати як орієнтовний сигнал уваги, а не як підтверджений діагноз. З урахуванням цього, психологічна підтримка дорослих має включати вправи, що повертають задоволення від самого процесу роботи (приміром, згадана в теоретичному розділі техніка стану потоку за М. Чиксентмігаї [33]).

Найвищий показник внутрішньої мотивації самореалізації ($M=7,50$) є ключовим ресурсом в управлінській взаємодії, а саме — надання дорослим складних, відповідальних, змістовних завдань, що відповідають їхнім компетенціям, є суттєво ефективнішим за зовнішнє стимулювання. Різке зниження традиціоналізму ($M=1,83$) та зростання влади ($M=4,33$) вказує на специфічний ціннісний профіль, що може входити у конфлікт з інституційними очікуваннями; індивідуальне консультування з ціннісної ієрархії є доцільним при симптомах кризи середини дорослості.

Загальні підходи ґрунтуються на висновках дослідження, позаяк один показник не показує всю мотиваційну картину, тому краще працюватиме комплексний підхід, який включає діагностику цінностей (PVQ-40), базових потреб (BPNS), джерел мотивації (Барбуто-Сколл) і мотивації досягнення (А. Мехраб'ян). Завжди важливо враховувати вікові та індивідуальні особливості, наприклад, підліткам — безпечне середовище і групова робота; юнакам — свобода і практичні завдання; дорослим — складні теми і самореалізація.

Варто зазначити, що викладені прикладні підходи мають орієнтовний характер і ґрунтуються на емпіричних даних вибірки обмеженого обсягу ($n=63$). Тому, відповідно до принципів доказової психології, наведені підходи слід розглядати як гіпотетично-орієнтувальні — такі, що вказують на статистично виявлені тенденції, а не на детерміністичні закономірності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У третьому розділі проведено статистичний аналіз та інтерпретацію емпіричних даних за чотирма методиками, використовуючи IBM SPSS Statistics v.26 на вибірці підлітків ($n=21$), юнаків ($n=22$) і дорослих ($n=20$). Перевірка нормальності, проведена за критерієм Шапіро-Віллка, виявила відхилення від нормального розподілу в деяких підгрупах. Це зумовило використання непараметричного критерію Краскела-Волліса та U-критерію Манна-Уїтні із застосуванням поправки Бонфероні для всіх порівнянь ($p \leq 0,05$).

Статистично значущою відмінністю між групами є різниця в зовнішній матеріальній мотивації у підлітків і юнаків ($H=8,709$; $p=0,013$; $\eta^2=0,197$ — великий ефект; $U=71,5$; $p=0,009$; $r=0,523$). Юнаки ($M=5,75$) виявляють значно вищий рівень матеріальної мотивації порівняно з підлітками ($M=2,80$), що свідчить про помітний перехід у мотиваційних аспектах у юнацькому віці.

Дескриптивний аналіз чотирьох методик виявив характерні профілі мотивацій за віком. Підлітки відзначаються перевагою гедонізму та стимуляції у своїх цінностях, найвищий рівень задоволення потреби у соціальних зв'язках становить ($M=5,60$). Крім того, вони мають мотивацію уникнення невдачі і збалансовані джерела мотивації. Юнаки зазвичай підтримують гедоністичні цінності, хоча їх просоціальні орієнтації зросли (добррозичливість з $M=3,78$ до $M=4,25$, універсалізм з $M=3,62$ до $M=4,12$). При цьому рівень автономії у цій групі є найнижчим ($M=4,38$), а матеріальна мотивація істотно підвищилася ($M=5,75$). Дорослі виявляють високу ступінь самостійності і доброзичливості у своїх цінностях, при цьому вони демонструють незначний рівень традиціоналізму ($M=1,83$). Найбільшу автономію ($M=5,05$) та бажання до самореалізації ($M=7,50$) також помітно серед них, однак мотивація від самого процесу практично відсутня.

Кореляційний аналіз, проведений на загальній вибірці ($n=63$), виявив п'ять статистично значущих зв'язків між шкалами PVQ-40, що утворюють два теоретично обґрунтованих кластери. Кластер «Самоствердження» представлений сильним зв'язком між «Досягненням» та «Самостійністю» ($\rho=0,727$; $p<0,001$), кластер «Консерватизм» — помірним зв'язком «Безпека × Конформність» ($\rho=0,529$; $p=0,002$). Це підтверджує структурну валідність методики PVQ-40 на досліджуваній вибірці. Надзвичайно сильні внутрішні кореляції субшкал BPNS з інтегральним показником ($\rho\approx 0,94$ для всіх трьох потреб; $p<0,001$) свідчать про рівнозначний внесок автономії, компетентності та зв'язаності у загальне психологічне благополуччя.

Виявлена описова U-подібна тенденція задоволеності базових потреб (BPNS: підлітки $M=5,13$ → юнаки $M=4,55$ → дорослі $M=4,94$; статистично значущих відмінностей між групами не виявлено, $p>0,05$) та зростаюча тенденція за тестом А. Мехрабіана ($127,3$ → $128,8$ → $145,5$) описово відображають

можливий кризовий характер переходу у юнацькому віці та поступову стабілізацію мотиваційного профілю у дорослому віці.

Отримані результати частково підтверджують досліджувану гіпотезу: статистично значущу відмінність між групами виявлено за шкалою зовнішньої матеріальної мотивації ($\eta^2=0,197$), тоді як решта відмінностей має характер описових тенденцій. Узгодженість цих тенденцій за чотирма методиками свідчить про вікову специфіку мотиваційної сфери особистості у часі дорослішання. На основі емпіричних даних були розроблені запропоновані прикладні підходи до роботи з підлітками, юнаками та дорослими. Ці підходи ґрунтуються на виявлених мотиваційних профілях і статистичних тенденціях.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота присвячена комплексному теоретичному та емпіричному дослідженню мотиваційної сфери особистості у часі дорослішання на трьох вікових етапах: підлітковому (12-14 р., n=21), юнацькому (15-19 р., n=22) та дорослому (20+ р., n=20). Проведено емпіричне дослідження на вибірці 63 осіб із застосуванням чотирьох психодіагностичних методик: опитувальника цінностей PVQ-40 (Ш. Шварц), шкали задоволеності базових психологічних потреб BPNS (Е. Десі та Р. Раян), методики діагностики джерел мотивації Барбуто-Сколл та тесту мотивації досягнення А. Мехрабіана.

У результаті теоретичного аналізу встановлено, що мотиваційна сфера особистості — це складна, ієрархічно організована система, яка охоплює потреби, мотиви, цілі, ціннісні орієнтації та смисли. Концептуальні підходи до вивчення мотивації змінювалися від змістових (А. Маслоу, К. Альдерфер і Д. МакКлелланд, Ф. Герцберг, З. Фройд) та процесуальних (В. Врум, Дж. Адамс, К. Левін, Л. Портер і Е. Лоулер) теорій потреб до сучасних інтегративних моделей: теорія самодетермінації (Е. Десі та Р. Раян), теорія потоку (М. Чиксентмігаї) і модель автономії мотивів (Г. Олпорт). Структурно-функціональний аналіз дозволив виявити чотири взаємопов'язані компоненти мотиваційної активності: орієнтаційний, мобілізаційний, актуалізаційний та реалізаційний (Ф. Подшивайлов), що утворюють цілісний цикл переходу від потреби до результату дії.

З'ясовано, що вікова динаміка мотиваційної сфери характеризується нелінійністю та стрибкоподібністю. Тому на кожному віковому етапі відбуваються якісні, а не лише кількісні зміни в ієрархії мотивів і провідних мотиваційних тенденцій (С. Максименко). Підлітковий період вирізняється переважанням афілативної мотивації (пошуком спілкування) і нестабільністю мотиваційної ієрархії (мотиви часто змінюються). Юнацький вік є сензитивним для

формування особистісної ідентичності (Е. Еріксон), активізації мотивів самовизначення та початкової орієнтації на трудову діяльність. Період дорослості характеризується стабілізацією ціннісно-сміслової сфери, переважанням мотивів самореалізації та просоціальних орієнтацій, переходом від зовнішньої регуляції до внутрішньої (Д. Левінсон, Г. Олпорт).

Обґрунтовано вибір чотирьох психодіагностичних методик, які доповнюють одна одну та охоплюють різні рівні мотивації. Це ціннісний рівень (PVQ-40, Ш. Шварц), потребово-психологічний рівень (BPNS, Е. Десі та Р. Раян), регулятивний рівень (методика Барбуто-Сколл) і результативний рівень (тест мотивації досягнення А. Мехрабіана). Для підліткової групи здійснено цілеспрямовану адаптацію методики Барбуто-Сколл шляхом переформулювання питань про трудову діяльність у майбутній час зі збереженням психологічного змісту шкал. Статистичну обробку даних проведено в IBM SPSS Statistics 26.0, використано тест Шапіро-Вілка і непараметричні критерії Краскела-Волліса та Манна-Уїтні з поправкою Бонфероні, а також кореляційний аналіз Спірмена.

Встановлено якісно відмінні ціннісні профілі кожної вікової групи. Підлітковий вік відзначається домінуванням гедоністичної ($M=4,67$) та пошукової орієнтації при мінімальній схильності до традиціоналізму ($M=2,59$) — що відображає нонконформну, афективно насичену мотивацію раннього підліткового віку. У юнацькому віці відбувається суттєве розширення мотиваційного спектра. У цей період поряд із гедоністичною спрямованістю ($M=4,65$) фіксується статистично значуще зростання просоціальних цінностей — доброзичливості ($M=4,25$ у юнаків проти $M=3,78$ у підлітків) та універсалізму ($M=4,12$ у юнаків проти $M=3,62$ у підлітків), що свідчить про формування соціальної ідентичності. У дорослих відбувається якісна перебудова профілю, адже домінують самостійність ($M=4,58$) і доброзичливість ($M=4,33$) при різкому зниженні гедонізму ($M=3,89$ у дорослих проти $M=4,67$ у підлітків) та

найнижчому серед усіх трьох груп рівні традиціоналізму ($M=1,83$), що підтверджує теоретичні положення про аксіологічну зрілість дорослого віку.

Виявлено U-подібну криву задоволеності базових психічних потреб: від відносно благополучного рівня у підлітковому віці (інтегральний показник BPNS $M=5,13$), через мінімум у юнацькому ($M=4,55$), до часткового покращення у дорослих ($M=4,94$). Цей патерн підтверджує кризовий характер юнацького вікового переходу і є прямим емпіричним підтвердженням теорії самодетермінації Е. Десі та Р. Раяна, адже саме у юнацькому віці, коли автономія є найнижчою ($M=4,38$ проти $M=4,69$ у підлітків та $M=5,05$ у дорослих), а зовнішні вимоги найвищими, загальне психологічне благополуччя досягає мінімуму. Показово, що рівень автономної мотивації зростає від підліткового до дорослого віку — саме так, як передбачає SDT щодо вектора інтерналізації регуляції. Домінуюча роль афіліативної мотивації у підлітків проявляється у найвищому рівні задоволеності потреби у зв'язаності ($M=5,60$) — і це узгоджується з передбаченнями SDT щодо вікової специфіки базових потреб.

Аналіз джерел мотивації виявив характерну «прагматизацію» мотиваційної сфери у часі дорослішання. Статистично значущу міжгрупову відмінність встановлено за шкалою зовнішньої матеріальної мотивації ($H=8,709$; $df=2$; $p=0,013$; $\eta^2=0,197$). Вона демонструє, що юнаки ($M=5,75$) показують достовірний вищий рівень матеріальної мотивації порівняно з підлітками ($M=2,80$; $U=71,5$; $p=0,009$; $r=0,523$), причому розмір ефекту є великим за критерієм Коена — що свідчить про якісний, а не лише кількісний мотиваційний перехід до усвідомленої орієнтації на трудову діяльність. Водночас зафіксовано тенденцію до поступової деактуалізації традиційних орієнтацій у ході дорослішання ($H=5,736$; $p=0,057$; $\eta^2=0,125$ — середній ефект).

Тест мотивації досягнення А. Мехрабіана показав, що в усіх трьох вікових групах переважає мотивація уникнення невдачі (шкала 76-164 бали): підлітки

($M=127,3$; $SD=15,0$), юнаки ($M=128,8$; $SD=9,0$) та дорослі ($M=145,5$; $SD=6,4$). Середній бал зростає від підліткового до дорослого віку, наближаючись до межі прагнення до успіху (165 балів). Водночас стандартне відхилення суттєво знижується — з $SD=15,0$ у підлітків до $SD=6,4$ у дорослих, — що свідчить про зменшення індивідуальних відмінностей усередині групи. Така динаміка означає, що з віком мотивація стабілізується і стає більш усвідомленою: підлітки демонструють емоційно насичену, варіативну мотивацію, тоді як мотивація дорослих — стійка і диференційована.

Кореляційний аналіз на загальній вибірці ($n=63$) виявив п'ять значущих статистичних зв'язків між шкалами PVQ-40, які утворюють два теоретично обґрунтовані кластери відповідно до концепції Ш. Шварца. Кластер «Самоствердження» характеризується відчутним зв'язком між «Досягнення» та «Самостійність» ($\rho=+0,727$; $p<0,001$), а також помірним зв'язком між «Влада» і «Досягнення» ($\rho=+0,537$; $p=0,001$). Кластер «Консерватизм», у свою чергу, має зв'язки між «Безпека» і «Конформність» ($\rho=+0,529$; $p=0,002$) та між «Традиціоналізмом» і «Конформністю» ($\rho=+0,408$; $p=0,018$). Зв'язок між «Доброзичливістю» та «Універсалізмом» ($\rho=+0,370$; $p=0,034$) свідчить про підтвердження виміру «Самотрансцендентності». Виявлена структура підкріплює конструктивну валідність методики PVQ-40 в досліджуваній вибірці і доводить її придатність для порівняльного вікового аналізу.

Дослідницька гіпотеза про закономірний, вікоспецифічний характер змін у мотиваційній сфері під час дорослішання підтверджена частково. Статистично значущу міжгрупову відмінність виявлено за однією шкалою (зовнішня матеріальна мотивація, $\eta^2=0,197$), тоді як інші відмінності залишаються на рівні описових тенденцій. Водночас узгодженість дескриптивних патернів за чотирма методиками дозволяє стверджувати про вікову специфіку мотиваційної сфери на трьох рівнях. А саме вираженими статистично значущими відмінностями між

групами (шкала матеріальної мотивації), також за допомогою статистичних тенденцій (шкала традиціоналізму) та через узгодженість результатів. і дескриптивні патерни за чотирма методами. Зібрані дані свідчать про те, що вікова динаміка мотиваційної сфери має системний характер, а не ситуативний, що охоплює такі підструктури як цінності, потреби, регуляція та досягнення.

Практична цінність дослідження полягає у визначенні диференційованих психологічних підходів до роботи з різними віковими групами. Для підлітків доцільним є зниження мотивації уникнення невдачі через формування ситуацій успіху, застосування групових форм взаємодії з опорою на афіліативну мотивацію, а також розвиток навичок емоційної саморегуляції. Для юнаків ефективними є підходи, спрямовані на підтримку автономії та самовизначення, проведення профорієнтаційної роботи з урахуванням актуалізованої матеріальної мотивації, а також сприяння розвитку інтернальних атрибутів успіху. Для дорослих пріоритетними є відновлення процесуальної мотивації, задіявання мотивів самореалізації та наставництва, а також психологічний супровід у переосмисленні ціннісних орієнтацій у контексті соціальних змін. Отримані результати можуть бути використані практичними психологами, педагогами та фахівцями з управління персоналом для побудови вікоадаптованих програм мотиваційного супроводу.

Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на наступні вектори, а саме застосування лонгітюдного дизайну для вивчення індивідуальних траєкторій мотиваційних змін у реальному часі; дослідженням медіаторної та модераторної ролі соціального середовища, рівня освіти й умов воєнного часу у трансформації мотиваційної сфери; верифікацію виявлених закономірностей на репрезентативних вибірках з різних регіонів України; розробкою та апробацією програм мотиваційного розвитку з урахуванням вікового профілю кожної групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва О., Антощенко Я., Базима Н. та ін. ЯК ТИ? Уроки з психології для школярів (10-14 років) : навч.-метод. посіб. для педагогів і психологів. Київ, 2024. 347 с.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
3. Боришевський М. Й. Духовність - вершина розвитку особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2006. Т. VIII, вип. 4. С. 3-11.
4. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості : монографія. Суми : Видавничий будинок «Еллада», 2012. 608 с.
5. Боришевський М. Й., Шевченко О. В., Володарська Н. Д. та ін. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості : монографія. За заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ : Педагогічна думка, 2011. 200 с.
6. Гончарова Н. О., Горбенко Ю. Л., Калюжна Ю. І. та ін. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці : навч. посіб. За ред. К. В. Сєдих. Полтава : Астроя, 2018. 342 с.
7. Диспенза Дж. Розвивай свій мозок. Наука, що змінює твій розум. Пер. з англ. І. Павленко. Київ : Букшеф, 2025. 656 с.
8. Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П. Психологія юнацького віку : навч. посіб. Київ : Каравела, 2010. 232 с.
9. Дусавицький О. К., Заїка Є. В., Зуєв І. О. Розвиток особистості учня і вчителя у системі розвивального навчання. Психологія і суспільство. 2012. № 4. С. 147-153.
10. Жукова Т. В. Психологія дорослості : навч. посібник. Полтава : ПолтНТУ, 2018. 156 с.

11. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 296 с.
12. Захарко О. Внутрішня мотивація як психологічний феномен. Психологічне здоров'я особи і суспільства. 2008. № 3. С. 143-149.
13. Кісіль З. Р., Швець Д. В. Мотивація діяльності людини : навч. посіб. у схемах, таблицях, коментарях. Одеса : ОДУВС, 2023. 154 с.
14. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Копаниця О. В., Герасименко М. В., Ткаченко В. В. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу : метод. посіб. Київ, 2012. 433 с.
15. Костюк Г. С. Вибрані психологічні праці. Київ : Освіта, 1988. 304 с.
16. Лук'янова Л. Б. Мотивація особистісного зростання дорослих у неформальній освіті : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2020. 251 с.
17. Максименко С. Д. Генетична психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 240 с.
18. Максименко С. Д. Структура особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2000. № 1. С. 1-5.
19. Олпорт Г. Становлення особистості : вибрані праці. Пер. з англ. Київ : Смолоскип, 2002. 512 с.
20. Перелигіна Л. А., Назаров О. О., Приходько Ю. О., Світлична Н. О. Структурні показники психологічного здоров'я особистості. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2011. Вип. 10. С. 79-86.
21. Подшивайлов Ф. М., Сергеєнкова О. П. Мотиваційна сфера особистості : діагностично-розвивальний путівник : метод. рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2015. 55 с.

22. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посібник. 3-тє вид., перероб., доповн. Київ : Академвидав, 2024. 360 с.
23. Семиченко В. А. Проблеми мотивації поведінки та діяльності людини. Київ : Міленіум, 2004. 521 с.
24. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. Практична психологія та соціальна робота. 2013. № 1. С. 12-28.
25. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Каравела, 2001. 416 с.
26. Спиця-Оріщенко Н. Психологічні особливості розвитку особистості в ранньому юнацькому віці. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2016. № 1. С. 198-201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2016_1_36 (дата звернення: 12.11.2025).
27. Ходаківський Є. І., Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П. Психологія управління : підручник. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 664 с.
28. Allport G. W. Pattern and Growth in Personality. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1961. 593 p.
29. Atkinson J. W. Motivational determinants of risk-taking behavior. Psychological Review. 1957. Vol. 64, No. 6. P. 359-372. DOI: 10.1037/h0043445.
30. Barbuto J. E., Scholl R. W. Motivation Sources Inventory: Development and validation of new scales to measure an integrative taxonomy of motivation. Psychological Reports. 1998. Vol. 82, Pt. 3. P. 1011-1022.
31. Carstensen L. L. Motivation for social contact across the life span: A theory of socioemotional selectivity. Developmental Perspectives on Motivation. Ed. by

- J. E. Jacobs. Lincoln, NE : University of Nebraska Press, 1993. P. 209-254. (Nebraska Symposium on Motivation ; Vol. 40).
32. Csikszentmihalyi M. Flow: The Psychology of Optimal Experience. New York : Harper & Row, 1990. 303 p.
 33. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. New York : Plenum Press, 1985. 371 p.
 34. Erikson E. H. Childhood and Society. New York : Norton, 1963. 445 p.
 35. Field A. Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics. 4th ed. London : SAGE Publications, 2013. 952 p.
 36. Giedd J. N., Blumenthal J., Jeffries N. O., Castellanos F. X., Liu H., Zijdenbos A., Paus T., Evans A. C., Rapoport J. L. Brain development during childhood and adolescence: A longitudinal MRI study. *Nature Neuroscience*. 1999. Vol. 2. P. 861-863.
 37. Heckhausen H. Motivation and Action. 2nd ed. Berlin : Springer-Verlag, 1991. 527 p.
 38. Knowles M. S. The Modern Practice of Adult Education: Andragogy Versus Pedagogy. New York : Association Press, 1970. 384 p.
 39. Levinson D. J. The Seasons of a Man's Life. New York : Knopf, 1978. 363 p.
 40. Lewin K. A Dynamic Theory of Personality. New York : McGraw-Hill, 1935. 286 p.
 41. Maslow A. H. Motivation and Personality. 3rd ed. New York : Harper & Row, 1987. 293 p.
 42. Rudenko L. M., Suprun D. A., Hryhorenko T. V. Motivational component of psychologists' (special, clinical) professional competence. *Journal of Education, Health and Sport*. 2021. Vol. 11, No. 8. P. 9-12.

43. Schopenhauer A. On the Fourfold Root of the Principle of Sufficient Reason. Transl. from German by E. F. J. Payne. La Salle, IL : Open Court, 1974. 267 p. (Orig. published 1813).
44. Schwartz S. H. An overview of the Schwartz theory of basic values. Online Readings in Psychology and Culture. 2012. Vol. 2, No. 1. DOI: 10.9707/2307-0919.1116.
45. Sheldon K. M., Kasser T. Getting older, getting better? Personal strivings and psychological maturity across the life span. *Developmental Psychology*. 2001. Vol. 37, No. 4. P. 491-501. DOI: 10.1037/0012-1649.37.4.491.
46. Sterns H. L., Huyck M. H. The role of work in midlife. *Handbook of Midlife Development*. Ed. M. Lachman. New York : Wiley, 2001. P. 447-486.
47. Wrzus C., Roberts B. W. A motivational framework of personality development in late adulthood. *Current Opinion in Psychology*. 2023. Vol. 53. Article 101693. DOI: 10.1016/j.copsy.2023.101693.

Додаток А

Шкала задоволеності базових психологічних потреб BPNS

(Е. Десі та Р. Раян; адаптація В. Олефіра та В. Боснюка, 2024)

Інструкція. Будь ласка, уважно прочитайте кожне з наведених тверджень та вкажіть, наскільки воно відповідає вашому досвіду, використовуючи шкалу від 1 до 7:

1	2 Не	3	4	5	6 Згоден	7
Категори	згоден	Частково	Складно	Частково		Абсолютн
чно не		не згоден	відповіст	згоден		о згоден
згоден			и			

Твердження:

1. Я відчуваю, що маю повну свободу у виборі свого життєвого шляху.
2. Мені дійсно подобаються люди, з якими я взаємодію.
3. Мені часто здається, що я недостатньо знаю та вмію. (R)
4. Я відчуваю тиск у своєму житті. (R)
5. Знайомі люди кажуть, що я добре справляюся з тим, чим займаюсь.
6. Я відчуваю себе самотньо, навіть коли я не наодинці. (R)
7. Зазвичай я тримаюся на дистанції від людей і не піддаюся своїм ідеям та думкам. (R)
8. Загалом я не соромлюся висловлювати свої ідеї та думки.
9. Останнім часом мені вдається здобувати нові цікаві знання та здібності.
10. У повсякденному житті часто доводиться робити те, що мені насправді не хочеться. (R)
11. Люди, які оточують мене, піклуються про мене.
12. Здебільшого я відчуваю задоволення від того, що навчаюсь.
13. Здебільшого я не використовую можливості, щоб проявити себе. (R)

14. Я відчуваю, що завжди можу бути самим (самою) собою в різноманітних ситуаціях.

15. Я часто відчуваю, що мало на що здатен (здатна). (R)

16. Люди загалом досить доброзичливо ставляться до мене.

Підрахунок: позначені (R) пункти перекодовуються за формулою 8 – бал.

Субшкали: Автономія — пп. 1, 4(R), 8, 10(R), 14; Компетентність — пп. 3(R), 5, 9, 12, 13(R), 15(R); Зв'язаність з іншими — пп. 2, 6(R), 7(R), 11, 16. Інтегральний показник — середнє трьох субшкал.

Додаток Б
Опитувальник «Портрет цінностей» PVQ-40
(Ш. Шварц, адаптація І. Семків)

Інструкція. Нижче описано різних людей. Прочитайте кожен опис і вкажіть, наскільки він схожий на вас:

1 Дуже подібно до мене	2 Так, це я	3 Майже, як я	4 Трохи схоже на мене	5 Ні, це не про мене	6 Зовсім не про мене
------------------------------	-------------	------------------	-----------------------------	-------------------------	-------------------------

Шкали та відповідні пункти:

Цінність	Пункти	Формула підрахунку
Самостійність	1, 11, 22, 34	Середнє 4 пунктів
Стимуляція	6, 15, 30	Середнє 3 пунктів
Гедонізм	10, 26, 37	Середнє 3 пунктів
Досягнення	4, 13, 24, 32	Середнє 4 пунктів
Влада	2, 17, 39	Середнє 3 пунктів
Безпека	5, 14, 21, 31, 35	Середнє 5 пунктів
Конформність	7, 16, 28, 36	Середнє 4 пунктів
Традиціоналізм	9, 20, 25, 38	Середнє 4 пунктів
Доброзичливість	12, 18, 27, 33	Середнє 4 пунктів
Універсализм	3, 8, 19, 23, 29, 40	Середнє 6 пунктів

Додаток В

Тест-опитувальник для вимірювання мотивації досягнення

(модифікація А. Мехрабіана)

Інструкція. Оцініть ступінь своєї згоди або незгоди з кожним твердженням:

+3	+2 Згоден	+1	0	-1	-2 Не	-3
Повністю		Скоріше	Нейтраль	Скоріше	згоден	Повністю
згоден		згоден	ний	не згоден		не згоден

Опитувальник містить 32 твердження. Сумарний бал підраховується з урахуванням ключа (прямі «+» та зворотні «-» пункти переводяться у шкалу 1-7). Інтерпретація: 165-210 балів — прагнення до успіху; 76-164 балів — уникнення невдачі; 30-75 балів — невизначена мотивація.

Ключ. (+/-): 1+, 2-, 3+, 4-, 5+, 6-, 7+, 8+, 9-, 10+, 11-, 12-, 13+, 14+, 15-, 16-, 17+, 18-, 19+, 20-, 21+, 22-, 23-, 24+, 25-, 26-, 27-, 28+, 29-, 30-, 31+, 32-.

Додаток Г

Методика «Мотиваційні впливи на вибір професійної діяльності»

(Д. Барбуто та Р. Сколл, переклад О. Сидоренко)

Інструкція. Оцініть кожне твердження за 5-бальною шкалою:

-2 Вкрай неправильно	-1 Неправильно	0 Коли як	+1 Правильно	+2 Дуже правильно
-------------------------	-------------------	-----------	--------------	----------------------

Опитувальник містить 30 тверджень. Підрахунок — сума балів за п'ятьма стовпцями:

Стовпець I (пп. 1,6,11, 16,21,26)	Стовпець II (пп. 2,7,12, 17,22,27)	Стовпець III (пп. 3,8,13, 18,23,28)	Стовпець IV (пп. 4,9,14, 19,24,29)	Стовпець V (пп. 5,10,15, 20,25,30)
Внутрішня мотивація (процес)	Зовнішня мотивація (матеріальна)	Зовнішня мотивація (схвалення)	Внутрішня мотивація (самореаліз.)	Інтегративна мотивація

Додаток Д

Зведені первинні дані за методикою PVQ-40 по вікових групах

№	Само ст.	Сти мул	Гедон із.	Дося гн.	Вла да	Безпе ка	Конфор мн.	Трад иц.	Добро- зичл.	Універ салізм
П-1	3.00	3.67	5.67	3.50	2.33	3.20	4.00	3.00	4.75	3.00
П-2	4.50	4.67	6.00	2.00	4.67	2.80	4.00	2.25	4.25	5.00
П-3	3.00	3.67	3.33	3.25	2.00	3.60	4.00	2.25	3.25	3.33
П-4	4.00	3.67	4.33	4.50	3.67	5.00	5.00	5.00	4.00	4.50
П-5	4.50	4.33	4.00	4.75	4.00	4.40	2.75	2.50	3.25	4.00
П-6	2.50	4.33	3.00	2.25	2.33	2.40	2.75	1.75	3.00	1.67
П-7	5.50	3.33	5.33	6.00	4.67	2.80	3.25	2.00	4.25	3.33
П-8	5.00	6.00	5.67	4.75	4.00	3.60	2.50	2.00	3.50	4.17
М	4.00	4.21	4.67	3.88	3.46	3.48	3.53	2.59	3.78	3.63
SD	1.07	0.85	1.15	1.37	1.08	0.87	0.86	1.04	0.62	1.03

Примітка: П — підлітки (n=21).

Додаток Д1

Зведені первинні дані за методикою PVQ-40. Група юнаків

№	Сам ост.	Стим ул.	Гедоні з.	Дос ягн.	Влад а	Безпе ка	Конфо рмн.	Тради ц.	Добро- зичл.	Універс алізм
Ю-1	4.75	3.50	5.25	5.75	3.25	3.25	4.75	3.75	4.00	4.50
Ю-2	3.75	3.00	5.00	2.00	1.50	3.00	3.00	3.25	3.50	3.00
Ю-3	5.50	3.25	4.75	2.50	3.00	3.50	2.75	3.25	3.75	4.00
Ю-4	3.75	5.50	4.75	3.00	4.50	2.25	3.75	1.00	3.00	4.25
Ю-5	5.00	3.75	4.50	3.75	1.75	2.75	3.25	4.00	4.75	2.75
Ю-6	4.50	3.25	4.00	4.75	4.75	4.50	3.00	2.50	4.75	5.00
Ю-7	3.75	3.50	3.50	2.75	4.50	5.00	3.50	4.00	5.00	3.50
Ю-8	4.50	5.25	4.50	5.75	1.25	4.50	3.75	2.50	4.50	2.50
Ю-9	4.00	4.00	6.00	3.50	2.50	3.00	4.25	3.25	4.00	4.50
Ю-10	4.25	4.75	4.00	3.75	3.00	2.00	4.00	3.00	4.50	4.00
Ю-11	3.00	3.25	4.25	3.25	3.50	4.00	5.00	3.00	4.75	4.00
Ю-12	2.50	3.50	4.75	6.00	3.25	3.75	3.50	1.50	5.75	4.75
Ю-13	5.00	2.75	6.00	2.50	4.25	5.75	3.00	2.25	4.50	3.75
Ю-14	3.00	3.75	3.50	4.50	2.50	5.25	3.00	2.50	5.50	3.00
Ю-15	4.50	5.00	3.00	4.25	4.00	4.25	2.75	1.25	5.00	4.25

Ю-16	4.50	4.00	4.00	4.25	4.00	2.75	5.00	3.25	3.25	4.75
Ю-17	3.50	4.50	5.75	3.25	4.75	4.00	4.25	5.00	4.25	3.50
Ю-18	3.50	2.75	4.50	4.50	4.00	4.50	3.75	4.50	4.25	6.00
Ю-19	4.75	2.75	3.50	4.50	3.25	4.25	4.00	2.75	3.50	3.00
Ю-20	3.75	4.50	4.75	2.75	3.75	4.00	3.00	3.00	4.50	3.25
Ю-21	4.50	4.25	5.75	5.25	2.00	2.50	4.00	3.50	5.00	6.00
Ю-22	4.75	4.75	5.50	4.75	3.25	4.25	3.00	2.50	4.00	4.25
М	4.25	3.85	4.65	4.03	3.35	3.75	3.65	3.07	4.25	4.12
SD	0.86	1.07	0.98	1.05	1.23	1.09	0.76	1.12	1.09	0.81

Примітка: Ю — юнаки (n=22); шкала 1-6 балів.

Додаток Д2

Зведені первинні дані за методикою PVQ-40. Група дорослих

№	Само ст.	Стим ул.	Гедон із.	Досяг н.	Влад а	Безпе ка	Конфо рмн.	Трад иц.	Добр о- зичл.	Універс алізм
Д-1	6.00	2.00	4.50	2.25	3.75	4.25	3.50	1.50	3.75	4.25
Д-2	4.00	4.00	4.00	3.25	6.00	4.25	2.25	2.00	3.75	4.25
Д-3	3.75	3.75	4.25	4.75	3.00	4.00	3.25	1.75	5.25	4.00
Д-4	3.25	4.75	5.75	5.00	2.50	4.00	4.00	1.50	4.25	4.25
Д-5	3.75	3.75	1.25	2.75	4.00	3.75	4.25	1.50	3.75	4.00
Д-6	6.00	2.50	4.75	3.75	3.25	4.25	3.50	1.75	4.00	3.75
Д-7	5.00	4.50	5.25	2.50	6.00	3.50	3.25	2.00	4.25	3.50
Д-8	4.50	3.25	3.50	4.75	4.75	4.00	4.00	2.00	4.50	4.25
Д-9	3.75	3.25	4.50	4.50	4.25	4.00	4.00	1.75	4.50	3.75
Д-10	4.50	4.75	4.50	4.75	5.75	4.00	3.75	1.75	4.25	3.75
Д-11	5.00	4.25	3.25	5.75	3.25	3.75	4.00	2.00	4.50	4.25
Д-12	4.75	3.00	4.00	3.25	5.50	4.00	3.00	1.75	4.25	3.50
Д-13	3.75	4.00	4.00	3.25	3.75	4.00	2.75	1.50	3.75	3.75
Д-14	5.25	5.25	4.50	3.75	4.25	3.75	3.50	1.75	4.25	3.50

Д-15	5.50	5.25	3.75	4.25	5.00	4.00	3.50	1.75	4.25	3.50
Д-16	4.75	4.25	5.00	4.75	6.00	4.00	3.75	2.00	5.50	3.50
Д-17	3.75	3.25	2.00	3.25	3.50	4.00	3.50	2.25	4.75	3.50
Д-18	3.75	4.25	2.75	5.75	5.75	4.00	2.50	2.25	4.00	4.50
Д-19	2.75	3.25	4.00	4.00	3.75	4.25	2.75	1.75	4.25	4.00
Д-20	5.75	2.75	2.50	5.25	4.75	4.00	4.25	1.75	4.75	3.75
М	4.58	3.78	3.89	4.08	4.33	4.07	3.42	1.83	4.33	3.83
SD	1.23	0.96	0.84	1.04	1.15	0.23	0.52	0.29	0.63	0.50

Примітка: Д — дорослі ($n=20$); шкала 1-6 балів.

Додаток Е

Інформована згода учасника/учасниці дослідження

Назва дослідження: «Мотиваційна сфера особистості у часі дорослішання».

Дослідник: студентка магістерської програми зі спеціальності 053 «Психологія».

Мета дослідження: вивчення особливостей мотиваційної сфери особистості у підлітковому, юнацькому та дорослому віці.

Процедура: заповнення онлайн-опитувальника (4 методики, орієнтовний час — 30-40 хвилин).

Конфіденційність: отримані дані є анонімними і будуть використані виключно з науковою метою у зведеному вигляді.

Добровільність: участь є абсолютно добровільною. Ви маєте право відмовитися від участі або припинити її на будь-якому етапі без жодних наслідків.

Підтверджую, що ознайомлений(а) з умовами дослідження і погоджуюся на участь: Так / Ні

Вік: _____ Дата: _____